

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Telefonen 100 år på Møn

Telefonen
100 år på Møn
1885-1985

Telefonen 100 år på Møn *1885 - 1985*

AF
MORTEN KLIMER

Udgivet af:
POST- OG TELEGRAFVÆSENET
TELEREGION 1

Telefonen - 100 år på Møn

Udgivet af
Post- og Telegrafvæsenet, Teleregion 1,
i anledning af telefonens
hundredårige historie på Møn.

Forfatter: Journ. Morten Klimer.

Sats og tryk: Postens Trykkeri, København.

Omslagsbilleder:

Forside: Møns Telefons hovedcentral ca. år 1900
i Ll. Kirkestræde i Stege.

Bagside: Den nuværende telebygning
i Storegade i Stege.

Indhold

Da telefonen kom til Møn	9	Luftledninger og kabler	47
Et interessant legetøj	11	Overbelastet telefonstativ . .	47
Indledende manøvrer	12	Rigscentral i nyt postkontor	47
Møns Telefon	15	Telefonpæle i tusindvis	48
Det første centralbord	17	Flittig lille direktør	49
Huset i Lille Kirkestræde . .	20	Statstelefonen på Møn	53
Et stridens tegn	22	Forbedringer	54
Fra violinen til telefonen . .	24	Busemarke central	56
Koncession	25	Tælledebitering - stor protest	57
KTAS, JTAS og FKT	26	Centraltjenestens svanesang	60
Et levn fra fortiden	27	Postmester Sund	62
Magneto-centralen og		Første automatiske net-	
tefondamerne	29	gruppe i landet	65
Blinkerjacker	34	Den fuldautomatiske central	67
Multiplecentral	36	Fagre nye verden	71
Telefondamerne	37	Kilde- og	
Fri samtaleret	39	litteraturfortegnelse	77
Partstelefonen	41		

Indlæg i omslagslomme:

Kopi-udgave af telefonhåndbog for Møns Telefon, Møns Folkeblad 1916.
(En af de få bevarede telefonhåndbøger fra Møns Telefons tid).

Forord

Telefonvæsenet på Møn har i år rundet de 100 år. Den 17. marts 1885 blev Møns Telefonselskab stiftet, men allerede året efter blev alle aktier overtaget af grundlæggeren selv, redaktør H. J. Jensen. Herefter fortsatte telefonen på Møn som enkeltmandsfirmaet Møns Telefon lige indtil, den blev afstået til staten i 1932 og videreført af Post- og Telegrafvæsenet som et statstelefonområde.

I de forløbne hundrede år er der jo som bekendt sket en hel del på det telefoniske område.

Fra ikke fære end 57 små private telefonselskaber i telefonens første år her i landet er vi i dag nede på tre koncessionerede selskaber: KTAS, JTAS og FKT. Disse tre selskaber udgør i dag telefonvæsenet i Danmark sammen med den statsdrevne rigstelefon og statstelefonen i Sønderjylland og på Møn.

Udviklingen af telefonapparater er gået fra vægapparater med håndsving over bordtelefoner med mikrotelefon til telefoner med nummer-skive og siden med tonetastatur. Luftledningerne er forlængst borte og afløst af jordkabler suppleret med radiokæder og PCM-teknik m.v. Telefondamerne og den manuelle central er automatiseret bort og i dag findes den manuelle betjening kun på noteringen, oplysningen eller ved en af de andre særtjenester.

I dag går udviklingen i retning af de elektroniske og datastyrede centraler, de såkaldte digitalcentraler.

Den første digitalcentral, der blev sat i drift her i landet på kommerciel basis med direkte tilsluttede abonnenter i et lokalt telefonområde, ligger i dag i Stege på Møn. Idriftsætningen af denne central i august måned 1983 vakte ikke alene opsigt her i landet, men blev lidt af en verdensbegivenhed, idet der på daværende tidspunkt kun fandtes forsøgscentraler af samme art i udlandet.

Digitalteknikken er altså noget splinternyt og moderne på telefonområdet, så hvis der en skønne dag skulle gå fuldstændig kuk i dette nymodens system, kan statstelefonen på Møn jo altid påny vække international opsigt ved som en anden kone i muddergrøften at blive det første telefonområde i verden, som genindfører de manuelle vekslerborde og luftledningerne.

Det var i hvert fald noget splinternyt og supermoderne, dengang telefonen kom til Møn.

Da telefonen kom til Møn

I 1878 overtog den da 32-årige Hans Jørgen Jensen dagbladet Møns Folkeblad efter at have virket i tolv år som gårdejer i Æbelnæs på Vestmøn.

Møns Folkeblad havde dengang trykkeri og redaktionskontor på Rødkilde Højskole sydvest for Stege i udkanten af forstaden Lendemarke, men denne beliggenhed udenfor hovedstaden på Møn forekom i længden H. J. Jensen højst uheldig for en bladvirksomhed, og som den stærkt teknisk interesserede mand, han var, overvejede han at tage Graham Bell's opfindelse fra 1876, telefonen, i anvendelse ved at anlægge en telefonforbindelse mellem Rødkilde og Stege.

Resultatet blev dog, at han i 1883 efter at have købt en ejendom i Lille Kirkestræde i Stege foretrak at flytte både blad og trykkeri til denne ejendom. Hans planer om et telefonanlæg blev derfor foreløbig lagt på hylden, men interessen for opfindelsen beholdt han, og det var den, som kun to år efter resulterede i oprettelsen af Møns Telefonselskab. Det skete den 17. marts 1885.

Tanken om anlæggelsen af en offentlig telefon på Møn skulle dog først have et skub fra anden side for at blive til noget.

Stege Sukkerfabrik, som var under opførelse 1883–84, fik samtidig sit private telefonanlæg. I Møns Folkeblad 28. december 1883, som omtaler gangen i fabriksbygningernes opførelse, nævnes også de telefonpæle, som man dengang var ved at plante ud ad landevejene. I den anledning udtrykte bladet det håb, at sukkerfabrikkens initiativ ville kunne motivere øens kommunalbestyrelser til at skaffe øens beboere den fordel, som et fuldstændigt telefonnet over hele øen ville være.

Det var imidlertid et forfængeligt håb. De mønske kommunalpolitikere lagde det døde øre til telefonen og H. J. Jensens opfordring. Først mange år senere blev tanken om kommunal telefondrift taget op og realiseret i praksis. Dog ikke på Møn, men på Fyn ved dannelsen af Fyns kommunale Telefonselskab 1. januar 1900.

*»Den gamle Redaktør« Hans Jørgen Jensen, 1846–1924.
(Foto udlånt af Ole Funck, Møns Bogtrykkeri).*

Et interessant legetøj

H. J. Jensen var med andre ord en meget fremsynet herre, som var overbevist om telefonens store fremtid på et tidspunkt, hvor det stadig var en udbredt opfattelse, at telefonen blot var en kuriositet, som allerhøjest kunne blive et supplement til den veletablerede telegraftjeneste.

Beklageligvis kunne denne opfattelse af telefonen føres tilbage til selveste telegrafdirektoratet, fra hvis side der i årene før 1883 ikke blev udvist noget virkeligt initiativ i retning af at drage nytte af den nye opfindelse.

Ved telefonens fremkomst herhjemme i 1877 udtalte telegrafdirektør, oberstløjtnant H. von Høncke, at »dette interessante legetøj« ikke ville få nogen praktisk betydning eller blive nogen alvorlig konkurrent til telegrafanlægget, der jo allerede havde givet samfundet mulighed for hurtig og sikker kommunikation over længere afstande.

I dag kan man vist med sindsro fastslå, at denne profeti ikke ligefrem gik i opfyldelse.

Dog gav telegrafdirektoratet allerede i 1877 tilladelse til, at nogle fingernemme telegrafembedsmænd vel at mærke for egen regning anskaffede sig nogle af disse mærkelige tingester og afprøvede dem over stats-telegrafens ledninger, eksempelvis på strækningen København-Nykøbing F., men selv om alle disse forsøg med telefonen gav gode resultater, forblev telegrafdirektoratet passivt og var ikke spor betænkelig ved at overlade telefonens udbredelse til det private initiativ.

Den første offentlige central her i landet blev åbnet i København den 15. januar 1881. Centralen havde 22 abonnenter og tilhørte The International Bell Telephone Company, men allerede i 1882 afhændede Bellselskabet sine interesser til et dansk aktieselskab, der i dag er kendt som Kjøbenhavns Telefon Aktieselskab – KTAS.

Først da et andet firma i 1883 søgte om tilladelse til oprettelse af telefoncentraler rundt om på Sjælland og til at etablere forbindelser mellem de enkelte områder, blev telegrafvæsenet opmærksom på den truende konkurrence, som udbredelsen af telefonen kunne medføre. Da der imidlertid aldrig var taget skridt til en egentlig lovgivning på området, var indflydelsen på de private telefoners anlæggelse begrænset til, at der fra amtens og kommunernes side kunne opstilles visse betingelser for benyttelsen af de offentlige veje i forbindelse med diverse anlægsarbej-

der, herunder altså telefonanlæg. Men nu havde telegrafvæsenet og dets direktør, H. von Høncke, fået øjnene op for de ulemper, som private telefonanlæg kunne forårsage.

Det var anledningen til, at der samme år i Rigsdagen blev fremsat et lovforslag om eneret for staten til at oprette og drive telegraf- og telefonanlæg, men lovforslaget blev forkastet. Hermed var muligheden for straks fra begyndelsen at skabe en enhedsadministration af det danske telefonvæsen tabt på gulvet på grund af en rigsdag, som ikke kendte sin besøgstid, og en telegrafledelse, som først umiddelbart forinden var begyndt at skubbe på overfor landets øverste beslutningstagere m.h.t. at få bragt telefonen ind under en lovmæssig ordning.

Herefter var det i mange år kun statens højhedsret over have, sunde og bælder, der gav statens telegrafvæsen hånd i hanke med telefonens udvikling her i landet, for så vidt det drejede sig om etablering af telefonforbindelser mellem landsdelene. Inden for landsdelene var der så godt som frit slag, og et utal af små telefonselskaber begyndte at dukke op i landets forskellige egne under meget uensartede forhold.

Og Møn skulle ikke blive nogen undtagelse.

Telegrafvæsenet stod dog ikke helt udenfor, men anlagde en række telefoncentraler på steder, hvor befolkningstætheden var for ringe til at gøre telefonforretningen indbringende.

Indledende manøvrer

I juli måned 1884 anlagde konsul Blichfeld en privat telefonforbindelse mellem sig og Møns Tømmerhandel i Stege, og 17. januar 1885 anbragte H. J. Jensen en mikrofon over talerstolen i mødesalen på et af byens hoteller, nærmere fortalt Badens Sal på Jacob Chr. Badens gæstgiveri, det senere Hotel Skandinavien og nuværende Irma supermarkedet i Storegade 74. Fra mikrofonen over talerstolen gik en ledning over til et modtageapparat i agent Herrings ejendom nær Mølleporten ved den nordøstlige del af byens voldanlæg, så sognefoged Jens Carstensen, der lå syg i ejendommen, kunne ligge og få et foredrag transmitteret fra hotellets sal.

Mikrofonen var en af datidens såkaldte Adérs. Udadtil var den en lille lukket trækasse ca. 15 cm lang og halvt så bred, hvis låg, en tynd ædelgransplade, fungerede som mikrofonmembran.

Sønnen Jens Kristoffer Jensen, som var 15 år på det tidspunkt, betragtede trækassen med en vis undren, men havde i øvrigt ingen anelse om dens virkemåde. På siden havde den nogle små ovale messingplader, der tjente til forbindelse mellem de indre og ydre ledninger, så hans allerførste formodning gik ud på, at det nok var i disse messingplader, hemmeligheden stak. Han blev dog straks korrigeret af sin far på dette punkt og indsugede efterhånden en vis portion telefonisk viden ved at overvære sin fars talrige eksperimenter, uden at disse dog fangede hans interesse i videre grad.

Et af H. J. Jensens første eksperimenter med telefonen bestod ellers i, at han anskaffede sig et par høretelefoner. De blev forbundet med en dobbeltledning og anbragt i hver sin ende af hans hus. Folk som havde ærinde på kontoret fik så lov at prøve den nye indretning og kunne således overbevise sig om, at den ikke var humbug.

Det vakte megen opmærksomhed og var lige som det senere mikrofoneksperiment en god reklame for telefonen.

Med sukkerfabrikkens anlæg stadigt for øje tænkte H. J. Jensen bestandig på at få bygget en større landlinie til prøve, inden han eventuelt kastede sig ud i oprettelsen af et telefonselskab på Møn, og dannede i den anledning et konsortium, bestående af købmændene P. Joh. Jensen og Kr. Møller samt ham selv.

Sammen besluttede de tre herrer at anlægge en linie fra Stege til øen Nyord nordvest for Møn med kabel under Ulfshalestrømmen. De ventede bl.a. at kunne komme til at besørge telegrammer fra forbisejlende skibe, og desuden håbede de, at Nyord sogneråd ville garantere dem fri station på øen, men fik afslag. Den 25. marts 1884 vedtog de imidlertid at linien skulle etableres, da private havde vist sagen den imødekommenhed, som kommunen nægtede.

Arbejdet blev påbegyndt den 13. januar 1885 og var fuldført den 4. februar, så linien kunne åbnes for driften straks den næste dag. Anlægget, der kostede 2400 kr., udførtes af firmaet Otzen & Thorstenson fra København, som også havde anlagt sukkerfabrikkens telefon.

Nyord-linien blev ikke noget rentabelt foretagende. Fra åbningsdagen 5. februar til 24. maj indkom der kun 10 kr. og 30 øre i samtalegebyr, og det blev ikke synderligt bedre siden.

Møns Telefon

Telefonen på Møn startede som et aktieselskab og blev stiftet den 17. marts 1885. Blandt initiativtagerne til Møns Telefonselskab var købmand P. Joh. Jensen, læge Randbøll og redaktør H. J. Jensen. Disse tre herrer blev valgt til selskabets bestyrelse, og som selskabets forretningsfører ansatte man H. J. Jensen, da man anså ham for den mest forstandige på telefonområdet.

Med en beskedent aktiekapital på 5.800 kr. i ryggen kunne det nye selskab begynde sit arbejde. Selskabet overtog Nyord-linien og gik i gang med at etablere oplandsledninger fra Stege og ud til de tættest bebyggede egne af øen. Hermed var spirerne lagt til de senere landcentraler i Borre, Damme og Damsholte.

Samtidig med etableringen af selskabets første linier, der efter overenskomst med sukkerfabrikken blev anbragt på fabrikkens stangrækker, så langt disse nåede, holdt det første centralbord sit indtog på redaktionskontoret i H. J. Jensens ejendom i Lille Kirkestræde. Ejendommen skulle nu ikke længere blot rumme familiebolig, trykkeri og redaktion, men også fungere som overbygning for telefonens hovedcentral i Stege.

På husets tag blev der rejst et firkantet stativ af træ, hvorfra abonnentledningerne, der alle var enkeltledninger, blev trukket som blanke tråde til abonnenternes bopæle, hvor der installeredes vægtefonapparater med håndsving, taletragt, hørerør og talebatteri.

Mens telegraftjenesten i sit forhold til publikum oprindelig kun fremtrådte som skrankeekspedition, hvor det økonomiske mellemværende blev overstået ved øjeblikkelig betaling, var det helt anderledes med telefonen straks fra begyndelsen. Her trængte apparaturet ind på kundens private bopæl, og det økonomiske mellemværende måtte ordnes for længere tid ad gangen, en måned eller et kvartal, gennem et særligt abonnement.

Da der imidlertid ikke blev megen udsigt til, at selskabet i nogen nær fremtid skulle give udbytte, og da det var unaturligt at slæbe sig videre frem med hele det administrationsapparat, som selv et så lille selskab nødvendiggjorde, tilbød H. J. Jensen allerede i januar måned 1886 aktio-

nærerne at overtage alle aktier til parikurs. Det lykkedes at erhverve aktierne efter dette tilbud, og derefter kunne han lukke forhandlingsbogen og selv tage de beslutninger, som den fortsatte drift og udvidelser krævede.

Steges centrals første tagstativ. (Foto udlånt af Ole Funck).

H. J. Jensen var dermed enejer af telefonen, som fik sløjfet selskabsbetegnelsen og fra da af hed Møns Telefon. H. J. Jensen fandt det vigtigt, at man gennem egne eksperimenter kom på tættere hold af telefonens tekniske udvikling, så en kort overgang fremstillede Møns Telefon selv nogle apparater med batteriringning. Formålet med dette var dog i lige så høj grad at holde udgifterne nede så vidt muligt. Og i mange

år havde man ikke særskilt betjening til hovedcentralen, men forenede det med bladets kontorbetjening.

Møns Telefon var startet med 15 apparater. I 1886 var der 39 apparater, i 1910 277 og i 1932 var antallet 1613. Bag tallene gemmer sig et nogenlunde tilsvarende antal abonnenter.

Det første centralbord

Det første centralbord som i stiftelsesåret var blevet installeret på redaktionskontoret, var sandsynligvis leveret af Ferdinand E. Sørensen, København.

Mekanikus Sørensen var nemlig i de første år af telefonens historie her i landet den travleste leverandør af apparater og centralmateriel til de utallige små nystartede telefonselskaber rundt om i landet, og H. J. Jensens begejstring for hans produkter kendte næsten ingen grænser.

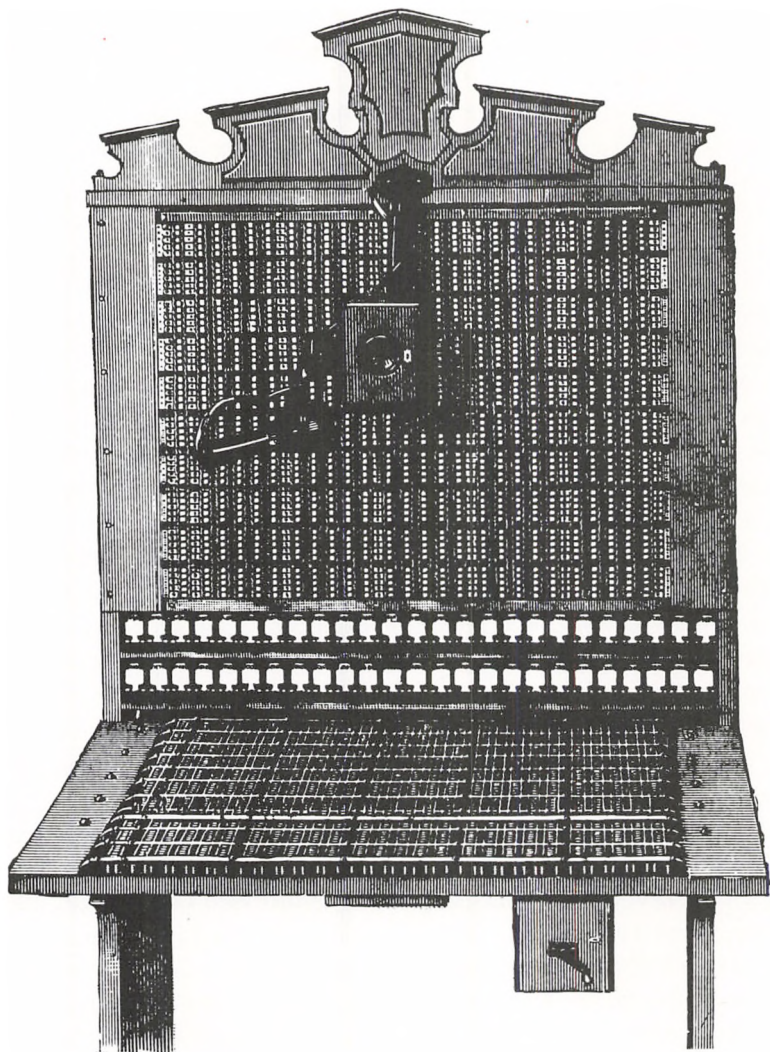
Hans begejstring var endda så uforbeholden, at da han på Verdensudstillingen i København 1888 besøgte telefonstandene, skænkede han ikke datidens vel nok eneste europæiske verdensfirma, L. M. Ericsson, Stockholm, særlig megen opmærksomhed, men dvælede i stedet med forkærlighed ved nogle små uskyldige centralborde fra Ferdinand E. Sørensen & Co., selv om disse borde var temmelig husflidspræget af udseende og i funktionsmåde.

Men det var selvfølgelig også et spørgsmål om, hvad pengepungen rakte til.

Det første centralbord blev fragtet til Stege af paketbåden Zamba fra København og stod under hele sejladsen som et andet stykke fint møbel i skibets agterkahyt. Muligvis blev det så fra havnen bugseret til Lille Kirkestræde på en hestevogn trukket af den lille nordbagge Jeppe, som havde stald ude i en bagbygning til ejendommen og i mange år var H. J. Jensens trofaste hjælper, når han skulle ud på landet for at installere telefoner eller rette fejl. Når der var spændt for og Jeppe skulle ud at køre, drejede den altid først hovedet for at se, hvem der sad på bukken med tøjlerne. Var det H. J. Jensen, var den klar over, at der ikke var tid til pjank, men var det hans hustru Bodil Kirstine Jensen, hastede det aldeles ikke.

Centralbordet var beregnet til 50 numre og forsynet med kæmpestore nummerklapper.

Af udseende og funktionsmåde mindede Møns Telefons første centralbord en del om det amerikanske Gilleland-centralbord (billedet). Gilleland-bordet blev i årene 1881-88 benyttet på den første offentlige telefoncentral her i landet. Centralen var oprettet af Bell-selskabet i 1881 og lå i Ll. Kongensgade 22 i København.

(Foto udlånt af KTAS, fotoarkivet).

En sådan nummerklap gav virkelig ondt af sig, når den blev »fældet«. Det vil sige, at når en abonnent ringede op til centralbordet, kom han til at udløse sin nummerklap ad elektromagnetisk vej, så den »klappedes ned« med et højlydt pistolskudslignende smæld til følge.

For hver nummerklap var der så en tilsvarende krog, og når disse kroge, som hørte til hver sin nummerledning, ikke var i brug, havde de allesammen deres faste plads nede på en fælles jordskinne under nummerklappanelet.

Parallelt med jordskinnen var først en taleskinne, en ringeskinne og forskellige sammenstillingsskinner. Tilsammen dannede de en rist af forniklede runde messingskinner, som udgik horisontalt fra centralbordets facade, og hver skinne var omtrent på en fingers tykkelse.

Krogene på skinnerne hørte som nævnt til hver sin nummerledning og blev holdt i spænd ved hjælp af en ståltrådsspiral i forlængelse af ledningen.

Telefonistinden fandt så ved et opkald frem til den af krogene, som hørte til den opkaldende abonnents nummerledning, hvorpå krogen blev løftet af jordskinnen og anbragt på taleskinnen, så der kunne modtages besked om det ønskede nummer. Den bestilte abonnents krog blev derefter ført fra jordskinnen til ringeskinnen, hvorfra opringningsstrømmen udgik, og endelig blev så begge abonnenters kroge anbragt på en vilkårlig ledig sammenstillingsskinne, så samtalen kunne finde sted.

Bagefter kunne telefonistinden så iøvrigt kontrollere, om samtalen var kommet i stand ved ganske enkelt at trykke ståltrådsspiralen mellem krog og nummerledning ned mod taleskinnen.

Senere blev centralbordet udvidet med et 40 numres centralbord af egen konstruktion og var i funktion så sent som til midten af 1890'erne.

Frk. Betty Jørgensen – en af de dygtige telefonistinder, som betjente dette bord var i besiddelse af en fænomenal evne. Hun kunne alene ad ørets vej afgøre, hvilken nummerklap af datidens 80, der faldt ned.

J. K. Jensen nærede dyb beundring for hendes særlige evne, mens hans fars beundring især omfattede telefonens første tekniske medarbejder, Anders Jørgensen, hvis arbejde ude på linierne aldrig behøvede at blive tilset, og hvis tekniske snilde var af stor betydning for telefondriften gennem mange år.

Huset i Lille Kirkestræde

I årenes løb gennemgik ejendommen i Lille Kirkestræde, som havde Stege Kirke til nabo, nogle forandringer.

Da H. J. Jensen i 1883 købte ejendommen var der ingen mansard, ingen altan og ingen fløj ud mod kirkepladsen. I gården var der en bagbygning med trykkeri og hestestald, og der var port og gennemkørsel fra gaden.

H. J. Jensen fik dog snart brug for mere plads og byggede en længe ud mod kirkepladsen til at rumme trykkeriet. Så blev den gamle hestestald til vaskehus og det oprindelige trykkeri til papirlo og værksted til telefonmændene. Når telefonmændene var hjemme på værkstedet sad de ofte og fyldte gips i de klokkeformede isolatorer af porcelæn, hvori store jernkroge blev anbragt, beregnet til at fastgøre porcelænsklokkerne til telefonmasternes ledningsgrene. Porcelænsklokkerne havde en udskæring i midten til spændebøjler og en rille foroven til at styre trådene.

Også en altan med udgang fra spisestuen på førstesalen kom til, og senere blev kvisten udvidet til mansard og lagde en etage til ejendommen.

En ganske særlig spændende aften i huset oprandt, hver gang der var valg – enten til byrådet eller til rigsdagen. Det var før radioens tid, så det afhang af Møns Folkeblad at få resultaterne af afstemningen ud til borgerne – og så hurtigt som muligt. Efterhånden som tallene blev indtelefoneret, blev de dikteret videre til et mandskab, der skrev telegrammer, som så pr. bud blev leveret ud i byen, hvor de forskellige partier havde deres tilholdssted på hver sin restaurant, og desuden blev valgresultaterne slået op i portindgangen som fra omkring århundredskiftet var uden gennemkørsel.

Stege centrals udvidede tagstativ. (Foto udlånt af Ole Funck).

Et stridens tegn

Selv om H. J. Jensen var redaktør og egenrådigt kunne afgøre, hvad der skulle bringes i folkebladets spalter, stod der sjældent noget i Møns Folkeblad om telefonen på Møn eller om telefonen i almindelighed.

Det begrænsede sig til enkelte annoncer eller nogle få korte notitser, og så overlod han ellers resten til jungletrommerne, indtil de forhåbentlig hen ad vejen blev udskiftet med telefoner og bragte Møns Telefon nye abonnenter.

Hvad angik det telefoniske i øvrigt kunne det f.eks. dreje sig om vanskelighederne ved at lægge en transatlantisk telefonforbindelse eller om telefonen i Kina. Kineserne var nemlig meget glade for telefonen, fordi deres skrifttegn hindrede dem i at anvende telegrafien, men med telefonen faldt denne hindring bort, da telefonen jo også kunne tale kinesisk.

Grunden til denne beskedne omtale af det telefoniske var muligvis, at H. J. Jensen ikke ønskede at udnytte sin position som redaktør og bladudgiver til at gøre flittig reklame for noget, han selv skulle leve af, men lige så snart man retter blikket et stykke væk fra det telefoniske, var det ikke beskedenhed og tilbageholdenhed, der prægede H. J. Jensen.

Han var af gammel mønsk bondeslægt og voksede op på et tidspunkt, hvor bondestanden var begyndt at frigøre sig fra fortidens almuetilstand og vinde indflydelse. Det kom til at præge hans politiske indstilling, som med årene blev mere og mere radikal. Og da han senere sad som redaktør af Møns Folkeblad, udnyttede han næsten dagligt avisen som talerør for sine meninger og synspunkter i tidens debat og blev i mange år et stridens tegn på øen.

En nær ven skrev om ham i en mindeartikel efter hans død i 1924: »H. J. Jensen var en selvstændigt tænkende og vurderende mand, og hans robuste og søgende ånd måtte gøre oprør mod det pavedømme, der efterhånden var indført her på øen, og imod den grundtvigianisme, der fra at være en i mange retninger revolutionerende oppositionel åndsretning var blevet fordægtig konservativ.« Det fremgår videre af mindeartiklen, at H. J. Jensen var en varm tilhænger af de to kulturradikale brødre Edvard og Georg Brandes, og at han inspireret af disse to forbillede »kæmpede med sin respektløse pen mod alt hykleri og falskhed«.

Denne respektløse pen mod al falskhed og hykleri skaffede efterhånden H. J. Jensen så mange modstandere på nakken, at han i 1896 beslut-

tede ganske enkelt at forlade øen for en længere periode. Sønnen J. K. Jensen blev derfor kaldt hjem fra sin musikertilværelse i København for at afløse sin far på bladet og overtage ledelsen af telefonen. Desuden måtte han jo så prøve på at kalde sin fars modstandere til besindighed.

*»Den lille Redaktør« Jens Kristoffer Jensen, 1870–1954.
(Foto udlånt af Ole Funck).*

Fra violinen til telefonen

Telefonen blev siden, da hans far vendte hjem, helt og holdent J. K. Jensens domæne, og det var i høj grad ham, der forretningsmæssigt gjorde Møns Telefon til det, den blev. At han således kom til at sidde som direktør for et telefonforetagende på Møn ville han sikkert have forsvoret, da han i 1887 rejste til København som en 17-årig eventyrlysten ung mand med interesser i snart sagt al mulig anden retning. Især med en lidenskabelig interesse for musikken. Men hver gang han oplevede rimfrostens angreb på de københavnske telefonledninger, skænkede han immervæk de hjemlige en medfølelse tanke.

Luftledningerne var dengang som senere meget sarte. Fugtigt vejr medførte støj og krydstale, og når isslag aflejedes på trådene, kunne det forøge belastningen af telefonmasterne i en sådan grad, at de knækkede, og storm medførte ofte slyngninger på luftledningsnettet.

I København tog han studentereksamen fra kursus og fik violinundervisning hos kgl. koncertmester Valdemar Tofte, og foruden selv at få undervisning, gav han timer og spillede datidens yndede salonmusik i forskellige etableringer, bl.a. på en café ovre i Malmø, hvorfra han i 1895 ringede til højskolen »Hvilan« med et højskoleophold i det svenske for øje.

Telefonvæsenet i Sverige var iøvrigt teknisk og administrativt langt mere udviklet end det danske, fordi det svenske telefonvæsen siden 1881 var drevet som en enhed under staten. Broderlandets førerskab på telefonområdet var medvirkende til, at den første danske rigstelefonlinie blev et telefonkredsløb pr. søkabel mellem København og Malmø. Kredsløbet blev idriftsat i 1893 og benyttet flittigt, så det er nærliggende at tro, at J. K. Jensen også har ført samtaler på denne forbindelse, omend hans københavnerperiode intet melder herom. Ifølge ham selv var det kun ganske få gange, han fik en telefon for øret udenfor Møn i alle de år, han opholdt sig i København med afstikkere til Malmø og kun glimtvis fik berøring med telefonens udvikling hjemme på Møn. Ringe hjem var der endnu ikke noget, der hed, idet telegrafvæsenet kun havde etableret ganske få telefonforbindelser mellem landsdelene på daværende tidspunkt.

Koncession

Et landsdækkende telefonnet krævede et indgående samarbejde mellem telegrafvæsenet og de mange private telefonselskaber rundt om i landets forskellige egne. Selskabernes antal, uensartede driftsmetoder og teknisk set utilfredsstillende anlæg, var imidlertid en alvorlig vanskelighed for dette samarbejde.

Den eneste vej ud af en sådan tilstand var, at staten gennem lovgivningen fik hånd i hanke med telefonselskaberne og deres virke. Et lovforslag om statens eneret på telefonen blev derfor igen fremsat i 1895 og denne gang med store udsigter til at blive vedtaget.

Samtidig med lovforslagets behandling drøftede man fra privat side, hvorledes staten ville føre loven ud i livet. Ville man overtage selskabernes ledningsnet eller meddele selskaberne koncession? Om ikke andet var det nu klart for de ikke færre end 57 små selskaber, der var opstået siden 1883, at de under alle omstændigheder måtte slutte sig sammen i større enheder for at komme til at stå stærkere og byde abonnerterne rimelige vilkår.

Hjemvendt til Møn i 1896 kastede J. K. Jensen sig med brask og bram over de telefontekniske studier for at nyttiggøre sig på dette felt og ruste sig til at føre telefonen videre. En sådan ihærdighed var næsten også påkrævet, for året efter, den 11. maj 1897, vedtog Rigsdagen loven om telegrafer og telefoner, også kendt som eneretsloven. Landets telefonforhold var nu langt om længe bragt ind under en lovmæssig ordening, og den eneret på telegraferne, som staten i forvejen besad, var indført i den nye lov.

Den nye lov, der i alt væsentligt baserede sig på lovforslaget fra 1883 gav staten eneret til at anlægge og drive telefonforbindelser overalt i landet, men med den vedføjelse, at Ministeriet for offentlige Arbejder var bemyndiget til at give 20-årige koncessioner til privat telefondrift.

I årene efter eneretslovens vedtagelse blev der givet 20-årige koncessioner til de 11 telefonselskaber, der foreløbig udgjorde resultatet af sammenslutningerne. Møns Telefon var dog ikke blevet sammensluttet med noget som helst andet telefonforetagende, men indgik en overgang i »Foreningen af danske Telefonselskaber«, der var blevet stiftet i anledning af koncessionsforhandlingerne med staten. Foreningen blev opløst i 1901 efter at have udspillet sin rolle.

Møns Telefon fik sin koncession udfærdiget 3. december 1898 og fornyet 27. september 1919.

KTAS, JTAS og FKT

Loven om telegrafer og telefoner gav snart anledning til en bedre organisation af telefonen i Danmark. I 1898 fik Kjøbenhavns Telefon Aktieselskab en koncession under den nye lov. Selskabet havde i 1896 opkøbt alle lokale selskaber på Sjælland, og koncessionen omfattede derfor hele dette område. I tidens løb har KTAS så udbredt sit virke til – med en enkelt undtagelse, nemlig Møn – at omfatte alle øer øst for Storebælt, Bornholm inkluderet, men i dag nærmer tiden sig, da også telefonen på Møn vil overgå til KTAS.

I Jylland vogtede telefonselskaberne også nøje på udviklingen, der gik forud for loven i 1897, og allerede i 1895 sluttede størsteparten af de lokale telefonselskaber sig sammen i Jydsk Telefon-Aktieselskab – JTAS. Oprettelsen af dette selskab betød et bedre forhandlingsgrundlag over for staten, da loven fremkom. Jydsk Telefon-Aktieselskab fik sin koncession år 1900.

På Fyn blev der i 1899 givet en koncession til et allerede eksisterende privat selskab, men året efter, 1. januar 1900, blev det private selskab overtaget af alle kommunerne på øen, hvorved der skabtes et særligt kommunalt ejerskab af øens telefoner, Fyens kommunale Telefonselskab – FKT.

Ved oprettelsen af de tre nævnte telefonselskaber havde strukturen af det danske telefonvæsen allerede år 1900 i store træk nået det mønster, vi kender den dag i dag. Ganske vist eksisterede der dengang en del mindre selskaber, men de er alle senere blevet overtaget af disse tre større selskaber. De eneste undtagelser er, at i den del af Sønderjylland, der blev genforenet med Danmark efter første verdenskrig, blev telefonen overtaget og videreført af statens telegrafvæsen, som i 1927 ved sammenslutningen med postvæsenet blev til Post- og Telegrafvæsenet, og i 1932 blev telefonen på Møn på J. K. Jensens eget forslag overtaget af Post- og Telegrafvæsenet midtvejs i telefonens anden koncessionsperiode.

Et levn fra fortiden

Allerede samme år som loven om telegrafer og telefoner blev vedtaget, blev der oprettet en rigstelefoncentral i Stege med telefonforbindelse mellem Møn og Sjælland, men flere år før denne rigscentral tog sig af Møns telefoniske forbindelse med omverdenen, var begivenhedernes gang i al hemmelighed blevet foregrebet af H. J. Jensen og en hr. urmager Weiergang i Vordingborg.

Urmageren og redaktøren havde nemlig flere år i forvejen opdaget, at der mellem Stege og Vordingborg henlå en ubenyttet statstelegraftråd. En nat hægtede de to herrer så en telefontråd på denne telegrafledning i hver sin ende, og den første – omend uofficielle – telefonsamtale mellem Møn og Sjælland fandt således sted i al gedulghed ved ulovlig brug af statens ejendom, i ly af nattens mulm og mørke, med kraven slået op om ørerne og kasketten trukket ned i panden. Samtalen blev ført på nøje aftalt klokkeslet, men at foretage en opringning var næsten mere end Weiergang og Jensen dristede sig til, så det var under stor angst og bæven, at de to herrer prøvede sig frem med det første: »Hallo, hvem er det?«.

Telegraftråden som de to herrer ulovligt benyttede til langdistance-telefonering, har muligvis været et levn fra dengang staten i 1860 uvidede sit telegrafnet til også at omfatte den sydlige del af Sjælland samt Lolland-Falster og Møn. Imidlertid var det først i 1866, at der på Møn blev oprettet et offentligt telegrafkontor i Stege med forbindelse ud af øen gennem kun to telegraftråde. Den ene tråd førte over Falster til Lolland, mens den anden var tilsluttet det sjællandske telegrafnet.

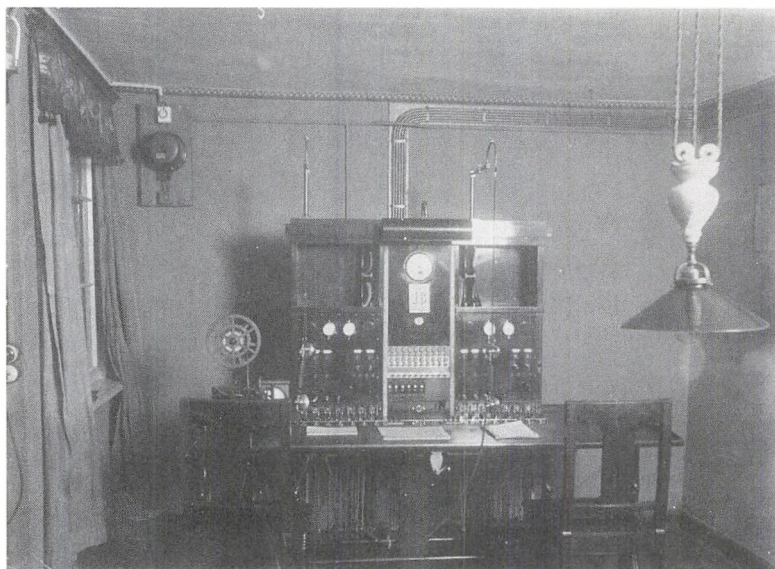
Iøvrigt anlagde Det Store Nordiske Telegrafskab i 1869 en kabelforbindelse fra Møn over Bornholm til Libau i Litauen (nu USSR). På kabelstrækningen Møn-Bornholm skulle Store Nordiskes kabel i henhold til selskabets koncession med staten indeholde to tråde, hvoraf telegrafvæsenet havde afbenyttelsesretten til den ene. Derved blev det muligt at sætte de bornholmske byer i fast telegrafisk forbindelse med den øvrige del af landet.

Dengang i 1860'erne og -70'erne var telegraferne en faktor af voksende betydning, men senere måtte telegraferne som bekendt se telefonen vinde indpas i kommunikationens tjeneste og tage førerpladsen.

Før rigscentralen i 1897 så dagens lys i Stege, kunne de mønske tele-

fonabonnenter godt komme i forbindelse med »staten«, men forbindelsen endte på det gamle telegrafkontor, som altså kunne føre sin historie tilbage til 1866. Forbindelsen var kun bestemt for indtelefonering af telegrammer og var tilvejebragt alene på H. J. Jensens initiativ og bekostning.

Da rigscentralen dukkede op i Stege blev der straks etableret en telefonlinie mellem Møns Telefons hovedcentral i Lille Kirkesræde og rigscentralen i Storegade, men denne gang deltes man om udgifterne med staten. J. K. Jensen mindes fra denne periode, at det var en begivenhed at kunne føre samtaler med sin søster helt ovre i Esbjerg.

Stege telegraf- og telefonstation (rigscentral), telefonlokalet, antagelig 1915. (Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).

Magneto-centralen og telefondamerne

Møns Telefons fire manuelle centraler i hhv. Borre, Damme, Dams-holte og Stege var såkaldte magneto-centraler.

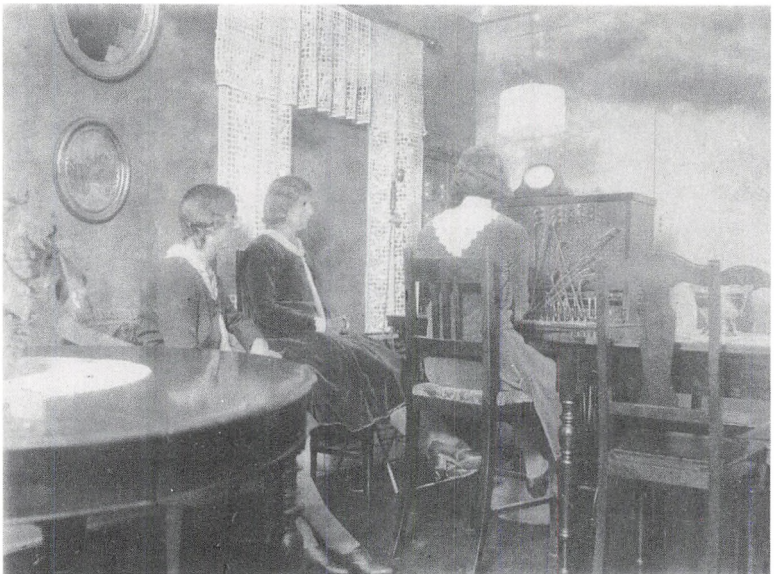
Magneto-centralen havde navn efter den måde, opringningen til centralen skete på. Opringningen foregik ved hjælp af en induktor, som udsendte vekselstrøm på 60–90 volt, når abonnenten drejede håndsvinget rundt på sit telefonapparat. Induktoren inde i telefonapparatet bestod af magneter, hvorimellem et anker kunne drejes rundt ved hjælp af håndsvinget og derved frembringe en vekselstrøm. Magneto-centralen blev også undertiden kaldt lokalbattericentral, fordi mikrofonen i abonnentens telefon fik strøm fra et tre-volts batteri. Batteriet bestod af to tør-elementer, der forsynede mikrofonen med den nødvendige strøm for en taleoverføring.

Møns Telefons første centralborde var de besværlige og upraktiske magneto-borde med de primitive sammenkoblingsskinner og kæmpe-mæssige faldklapper. Disse borde, der af udseende godt kunne minde lidt om de amerikanske Gilleland-centralborde, var nærmest forældede og utidssvarende allerede dengang, de blev taget i brug af Møns Telefon, så efterhånden som Møns Telefon med årene fik råd til at anskaffe sig bedre centraludstyr, blev disse tidligt bedagede centralborde hen ad vejen afløst af de mere almindelige og lidt mere smart opbyggede magneto-borde med abonnent-jacker.

På denne type centralborde var krogene erstattet med propper, skinnerne med kontaktbøsninger, såkaldte jacker, og de tunge faldklapper, der alene ved deres fald lavede en passende støj, var erstattet med små opringningsklapper.

For hver abonnentledning som var indført til centralen, var der en jack og en opringningsklap i centralbordet. En opringningsklap vejede næsten ingenting og faldt derfor ned selv ved svage opringninger. Klapperne var placeret i et felt for sig i den øverste halvdel af centralbordets lodrette facade, jackerne i den nederste.

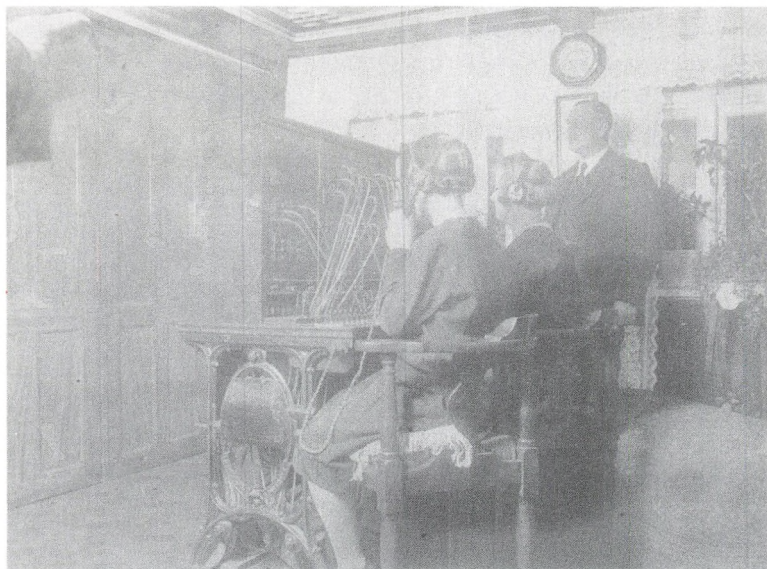
Sammenstilling af abonnenter foregik ved hjælp af snorpar. Disse snorpar hang stramt ned i trisseformede lodder under en bordplade, som udgik horisontalt fra centralbordets facade lige nedenfor jackfeltet. Et snorpar bestod af to letbøjelige ledningssnore, der hver var afsluttet i en prop. De to snore udgik fra en elektromagnet indeni centralbordet og efter at være bukket omkring et par trisseformede lodder blev snorene afsluttet i hver sin prop oppe i bordpladen. Propperne sad halvvejs nede i bordpladen, men var i sagens natur tykkere end snorene og de huller i bordpladen, igennem hvilke snorene kunne føres op og ned. Elektromagneten, som snorparret var tilsluttet, udløste snorparrets afringeklapp i rækken af afringeklapper nederst i jackfeltet, når de to abonnenter, der var sammenstillet af snorparret, ringede af til centralen efter endt samtale.

Borre central. (Foto udlånt af Ole Funck).

Det var udfor rækken af disse afringeklapper nederst i jack-feltet, at propperne stak op af bordpladen i forlængelse af snorparrene. For hvert snorpar stak der to propper op af bordpladen og afsluttede hver sin snor i snorparret. Proppen til den ene snor i et snorpar var en såkaldt svareprop, mens proppen til den anden snor var en såkaldt ekspeditionsprop. Snorparrenes propper stak op i to lige rækker parallelt med bordpladens længderetning. Svarepropperne udgjorde den inderste række, ekspeditionspropperne den yderste.

I bordpladen var der endvidere monteret en lille vippearms udfor hvert enkelt snorpars propper. Det var de såkaldte omskifternøgler, med hvilke telefonistinden kunne koble sin telefon ind på abonnenternes ledninger.

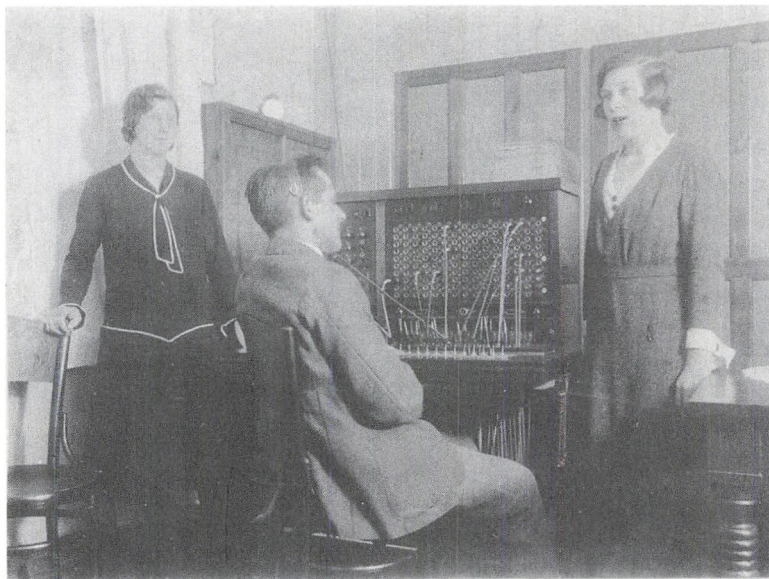
Damsholte central. (Foto udlånt af Ole Funck).

Proceduren var følgende:

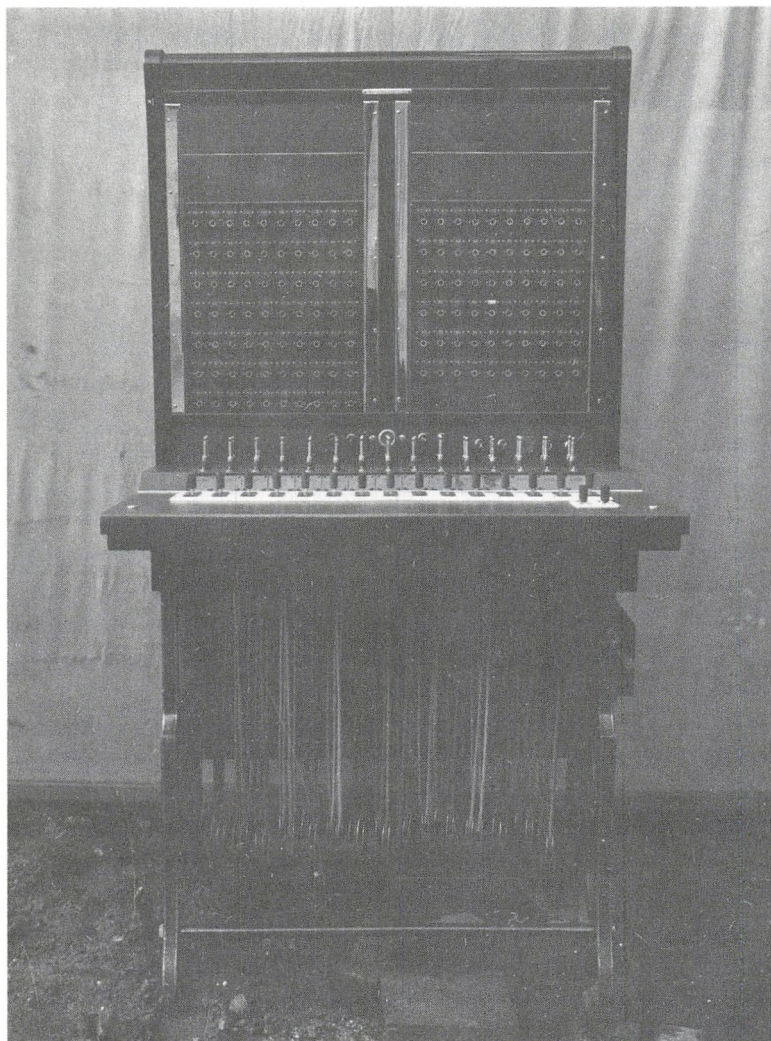
Når en af opringningsklapperne blev fældet ved et opkald til centralen, faldt den fra lodret stilling ned i vandret stilling og viste nummeret på den opkaldende abonnent i en hvid skive, som ellers var skjult, når

klappen sad i lodret stilling. Telefonistinden besvarede opkaldet ved at sætte svarproppen fra den ene snor af et ledigt snorpar ind i den kaldende abonnents jack, samtidig med at hun løftede klappen op på dens hage, så den blev klar til at markere et senere opkald fra abonnenten.

Med omskifternøglen til det snorpar, hun anvendte, kobledede telefonistinden derpå straks sin telefon ind på abonnentens ledning. Nu kunne hun modtage besked om det ønskede nummer, og med ekspeditionsproppen fra den anden snor i snorparret etablerede hun forbindelsen ved at sætte denne prop i den ønskede abonnents jack. Herpå skubbede hun omskifternøglen i en position, så hun på den kaldende abonnents vegne kunne foretage det videre opkald fra centralen til den bestilte abonnent. Hun udsendte ringning til den bestilte abonnent ved at dreje rundt på et stort induktorhåndsving, som sad på undersiden af bordpladen eller var placeret ude i siden af centralbordet, og efter at have sikret sig, at samtalen var kommet i stand, kobledede hun sig ud af forbindelsen ved at bringe omskifternøglen i lodret neutral stilling og var derefter klar til at ekspedere nye opkald fra abonnenterne.

Damme central. (Foto udlånt af Ole Funck).

Magneto-centralbord, Emil Møller model, med blinkerjacker. Magneto-systemet fungerede sådan, at når en abonnent drejede på sit telefonapparats håndsving, sendte han et signal til centralen, hvor en kaldeanordning med hans nummer blev udløst. Telefonistinden besvarede opkaldet ved at sætte proppen fra den ene snor af et snorpar ind i abonnentens ▷

jackbøsning på centralbordet. Med en nøgle koblede hun sin telefon ind på abonnentens ledning og modtog besked om det ønskede nummer. Derpå stak hun proppen fra den anden snor i snorparret ind i den ønskede abonnents jack og ved hjælp af nøglen og et induktorhåndsving udsendte hun ringning til den bestilte abonnent. Når samtalen var kommet i stand, koblede hun sin telefon ud af forbindelsen og var derefter klar til nye opkald.

(Foto: P&T, arkiv- og repro).

Når de to sammenstillede abonnenter så på et tidspunkt var færdige med at tale, ringede de af ved at dreje håndsvinget på deres telefonapparat rundt og udsendte dermed en vekselstrøm til centralen – ligesom ved opringning. Men ved en afringning udløste vekselstrømmen ikke de to sammenstillede abonnenters opringningsklapper, der ved kortslutning var lukket midlertidigt ude af strømkredsen, så længe propperne til det snorpar, der sammenstillede de to abonnenter, var indsat i abonnenternes jacker. Vekselstrømmen fældede derimod det pågældende snorpars afringeklapp i rækken af afringeklapper nederst i jackfeltet, og det gav signalet til telefonistinden om, at samtalen var afsluttet, og at hun godt kunne nedtage snorene. Ofte benyttede hun en af propperne til at smække afringeklappen på plads, når hun tog snorene ned og således lod snorene, der i forvejen var tyngt af vægten fra lodderne, synke ned gennem hullerne i bordpladen, indtil propperne stødte imod halvvejs nede i bordpladen og bragte loddernes træk i snorene til standsning.

Blinkerjacker

Senere overgik Møns Telefon til de af L. M. Ericsson fabrikerede centralborde med blinker-jacker. På denne nyere type magneto-borde var opringningsklap og abonnentjack sammenbygget til en enhed, en såkaldt blinkerjack.

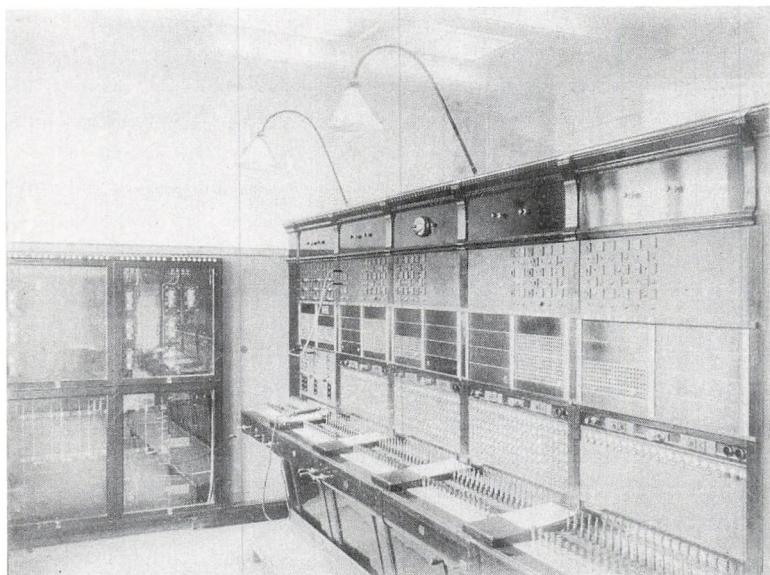
Klappens forstykke var her en hvid plade, som ved opringning til centralen viste »hvidt blink«, og når telefonistinden satte proppen i jacken, blev klappen samtidig løftet på plads ad mekanisk vej. På den forrige centralbordstype skulle telefonistinden, når hun besvarede et opkald, foretage to bevægelser. Dels skulle hun indsætte proppen i jacken og

dels skulle hun skubbe opringsklappen tilbage i normalstilling. Men på blinkerjack-bordet kunne disse to funktioner nu udføres i én operation.

At dette indebar en fordel i ekspeditions-mæssig henseende må være indlysende.

Da J. K. Jensen i 1907 skulle bestille det første blinkerjack-bord til centralen i Stege, var man kørt på grund med et 100-numres bord »assisteret« af to 20-numres »annekser«.

Han mente først, at et nyt 200-numres bord måtte være mere end tilstrækkeligt, men skiftede imidlertid mening og besluttede, at nu skulle der for en gangs skyld dimensioneres, så det kunne forslå, og bestilte et blinkerjack-bord på 300 numre. Blinkerjack-bordet har antagelig også været forsynet med såkaldte multiple-jacker, der gjorde telefonistinden i stand til at kalde og stille om til alle centralens abonnenter fra én og samme ekspeditionsplads.

*Multiplecentralen på fem ekspeditionspladser.
(Foto udlånt af Ole Funck).*

Endnu flere år efter gik J. K. Jensen og regnede på, om det bord nu også nogensinde kunne blive fyldt. Der var absolut ingen mulighed for så stor en tilgang, mente han, men hans bekymring viste sig ubegrundet. I den forbindelse kan det nævnes, at der i 1931 stod borde på centralen i Stege med en samlet kapacitet på 640 numre, i Borre på 300 numre, i Damme på 250 og i Damsholte på 150.

Multiplecentral

300-numres blinkerjack-bordet fra 1907 viste sig i kapacitet tilstrækkeligt til 1917, men kom sandsynligvis derefter til at indgå i den endelige multiplecentral på fem ekspeditionspladser. Multiplecentralen blev etableret oppe på kvisten, der samme år var blevet udvidet til mansard og havde lagt en etage til ejendommen.

Hver telefon som var tilknyttet multiplecentralen, var ikke blot tilsluttet en blinkerjack, men også et antal af de såkaldte multiplejacker, der var fordelt over ekspeditionspladserne på en sådan måde, at enhver telefonistinde indenfor sin rækkevidde havde en multiplejack for hver abonnentledning, som var indført på centralen.

Hun var dermed i stand til at kalde og stille om til alle centralens abonnenter, men kunne dog kun besvare opkald fra de abonnenter, hvis blinkerjacker var indført til den ekspeditionsplads, hun betjente.

Da en telefonistinde ikke i alle tilfælde kunne se, om et abonnentnummer var optaget af en forbindelse ved en af de andre ekspeditionspladser, var multiplecentralen forsynet med en testanordning, som gjorde det muligt for telefonistinden at afgøre, om ledningen var ledig eller optaget.

Når en abonnent blev optaget ved, at der blev indsat en prop i en af de jacker, som hørte til hans nummerledning, blev der samtidig overført en elektrisk spænding til alle de øvrige jacker for det pågældende abonnentnummer. En telefonistinde ville derfor høre et knæk i sin telefon, når hun berørte en af disse jackbøsninger med sin propspids, og derved blive klar over, at en anden snor allerede var i forbindelse med det pågældende nummer, eller med andre ord, at nummeret var optaget. Hørte hun intet knæk, var abonnenten ledig, og forbindelsen kunne etableres.

Multiple-systemet kom på tale, når en central krævede mere end to ekspeditionspladser.

Telefondamerne

En egentlig telefonistinde-uddannelse, hvor man startede som prøve-telefonistinde og derpå blev juniortelefonistinde og til sidst telefonistinde, var der ikke tale om ved det lille Møns Telefon. Her var forholdene mindre hierarkiske og anderledes frie end ved de store telefonselskaber. En nyankommen blev ganske enkelt lært op af de erfarne telefondamer og kunne inden længe betjene abonnenterne og jonglere rutineret med magnetbordets bestanddele på lige fod med de andre damer.

Telefondamerne ved Stege central. Stående fra venstre: Karen Christensen, Molly Petersen, Elly Sørensen, Ebba Mortensen og Grethe Suldrup. Siddende: Julie Esbensen, Kirsten Knudsen, Ellen Larsen og Thora Petersen. (Foto udlånt af Ole Funck).

Snorparrene i magnetocentralen havde iøvrigt forskellige farver, så man kunne skelne dem fra hinanden, når de var trukket på kryds og tværs mellem de forskellige jacker. Man må så håbe, at telefondamerne undgik at bringe deres strikægarn i karambolage med de farvede snore,

skulle det hænde, at damerne foruden at passe deres job fandt tid til håndarbejdet. I det hele taget var samtaletrafikken på Møn ikke mere voldsom, end at telefondamerne havde tid til at være abonnenterne ekstra behjælpelige f.eks. ved, når en abonnent bad om det, at dirigere opringer til ham om til et andet nummer, når han ikke var hjemme ved sin egen telefon. Ofte stak telefondamen en sammenrullet huskeseddel ind i abonnentens jack til påmindelse om, at hun skulle omdirigere opkaldene til det andet nummer.

En sådan omdirigering af opkald faldt bort sammen med den manuelle betjening, da fuldautomatikken holdt sit indtog. Man skal vist helt frem til den digitale telefons højtekniske omdirigeringsmulighed for at finde en lignende serviceordning. Her er det blot abonnenten selv, som må sørge for at indkode ordren i telefonen ved hjælp af tastaturet, inden han tager hjemmefra.

Måske rakte de mønske telefondamers imødekommenhed til tider udover, hvad reglementet for centralbetjening almindeligvis berettigede til, men så længe det ikke greb forstyrrende ind i den mere regelrette ekspedition af samtaler, var det vel kun en fordel, at telefondamerne viste abonnenterne den størst mulige imødekommenhed. Af samme grund var de særdeles afholdte, og gennem årene blev de af mange abonnenter betænkt med gaver ved jule- og nytårstide som tak for deres velvillige bistand i det forgangne år. Alle var de næsten uden undtagelse unge ugifte kvinder, hvad næppe heller har skadet deres popularitet, og alle var de født og opvokset på Møn og tilhørte såkaldt gode og respektable familier.

På den manuelt betjente telefons tid gav centralbetjening mange kvinder mulighed for at tage arbejde udenfor hjemmets fire vægge, få egen økonomi og opnå en vis uafhængighed. Men da det fortrinsvis var unge ugifte kvinder, der blev ansat til centralbetjening, var en status som selverhvervende kvinde vel nok i de fleste tilfælde af en temmelig periodisk karakter. Når først bryllupsklokkerne lød, var det almindeligvis forbi med en status som selverhvervende. Det er jo først i de senere år, at kvinderne for alvor har fået mulighed for at gøre karriere i samfundet uagtet mand og børn.

Fri samtaleret

Abonnenterne på Møn havde ubegrænset samtaleret over hele øen inkluderet i den almindelige grundtaks. Ordningen gav abonnenterne adgang til uden ekstra betaling at tale frit med hinanden over hele øen i tidsrummet for den ordinære dagtjeneste på centralerne. Udenfor dagtjenesten skulle der til gengæld betales visse faste gebyrer pr. samtale, afhængig af på hvilket tidspunkt samtalen blev ekspederet.

I sommerhalvåret var dagtjenesten fra kl. 7 morgen til 21 aften, i vinterhalvåret fra kl. 8 morgen til 21 aften.

På nær en fast nattjeneste i timen efter dagtjenestens ophør og i timen før dagtjenestens påbegyndelse var centralerne sådan set lukkede udenfor dagtjenesten, men havde svarepligt. Ringede abonnenten derfor op til sin central i den svarepligtige »lukketid« måtte han forberede sig på, at det ville være et stykke tid, før den vagthavende telefondame nåede til bordet og besvarede opkaldet. Som regel var hun jo gået til sengs og skulle først nå at vågne, før hun kunne tage affære, men vækket blev hun skam ved hjælp af en særlig alarm-anordning, som var tilsluttet centralbordet i det pågældende tidsrum.

Alarm-anordningen indebar, at når en klap eller blinkerjack blev fældet, påvirkede den samtidig en lille kontakt, som sluttede strøm til en alarmklokke. Denne klokke vedblev at ringe, indtil telefondamen fik den afbrudt, enten ved at skubbe klappen på plads eller ved blot at indsætte proppen i jackson, i så fald det drejede sig om en blinker-jack.

Den fri samtaleret på Møn var administrativt og ekspeditions-mæssigt det mest praktiske i betragtning af øens forholdsvis ringe udstrækning og det relativt begrænsede antal abonnenter. Møn var med andre ord struktureret som ét stort centralområde, så derved slap telefodamerne for det ekstra regnskab, der var forbundet med at føre en egentlig løbende taksering af de indenøes samtaler. Kun udenøes samtaler blev takseret løbende på rigscentralen i Stege.

Under de andre koncessionerede telefonselskaber, hvis langt større udstrækning og antal abonnenter krævede, at betalingen for telefonen stod i mere nøjeregnende forhold til den brug, der blev gjort af den, var det koncessionerede telefonområde inddelt i op til flere centralområder. Samtalerne mellem disse centralområder, de såkaldte mellembysamtaler, blev takseret ved hjælp af kontrolure og samtalekuponer. Urene og

kuponerne tjente til en præcis udregning af samtalens varighed, afstande, tidspunktet af døgnet og gebyrets heraf afhængige størrelse ved ekspeditionen af mellembysamtaler, mens samtaler inden for abonnenternes egne centralområder som regel slap for taksering. Ligeledes blev ure og kuponer anvendt på centralerne under rigstelefonen i afviklingen af trafikken mellem landsdelene og koncessionsområderne eller mellem byerne indenfor landsdelene og koncessionsområderne, i den udstrækning samtalerne blev rekvireret over rigstelefonen.

Ur- og kupon-debiteringen baserede sig på perioder á 3 minutter. Mange husker sikkert endnu telefondamens melding: »3 minutter forløbne - ønsker De at fortsætte!« En sådan periodemelding kom kun mønboerne for øre ved udenøs samtaler over rigscentralen i Stege. Hvis andre abonnenter ventede, begrænsedes taletiden undertiden til 6-9 minutter. Det var gebyrfrit at blive stillet igennem til rigscentralen i Stege via Møns Telefons ledningsnet.

Et abonnement med fri samtaleret over hele Møn kostede i 1916 årlig 60 kr. og i 1932 årlig 92 kr. Imidlertid var den fri samtaleret over hele Møn et gode, som en vis del af købstadens abonnenter kun sjældent fik gavn af. Det kom sig af, at især mange af de erhvervsdrivende og handlende i Stege og nærmeste omegn ikke plejede at veksle synderlig mange ord med folk længere inde på øen, men til gengæld havde et stort erhvervsmæssigt forbrug af rigssamtaler. Derfor kunne man i Stege-Lendemarke tegne et 20 kr. billigere abonnement med samtaleretten begrænset til dette område og derved tjene en del af de penge ind igen, som gik til betalingen for rigssamtaler i årets løb. Men ringede denne type købstadsabonnenter ud over Stege-Lendemarke blev de også i dagtjenesten pålagt samtalegebyrer.

Partstelefonen

J. K. Jensen var efter manges mening selveste opfinderen af partstelefonen, der tillod indtil fire abonnenter pr. ledning, men på andres forslag om at få opfindelsen patenteret, svarede han blot, at det aldeles ikke var andet, end hvad enhver anden kunne have fundet på.

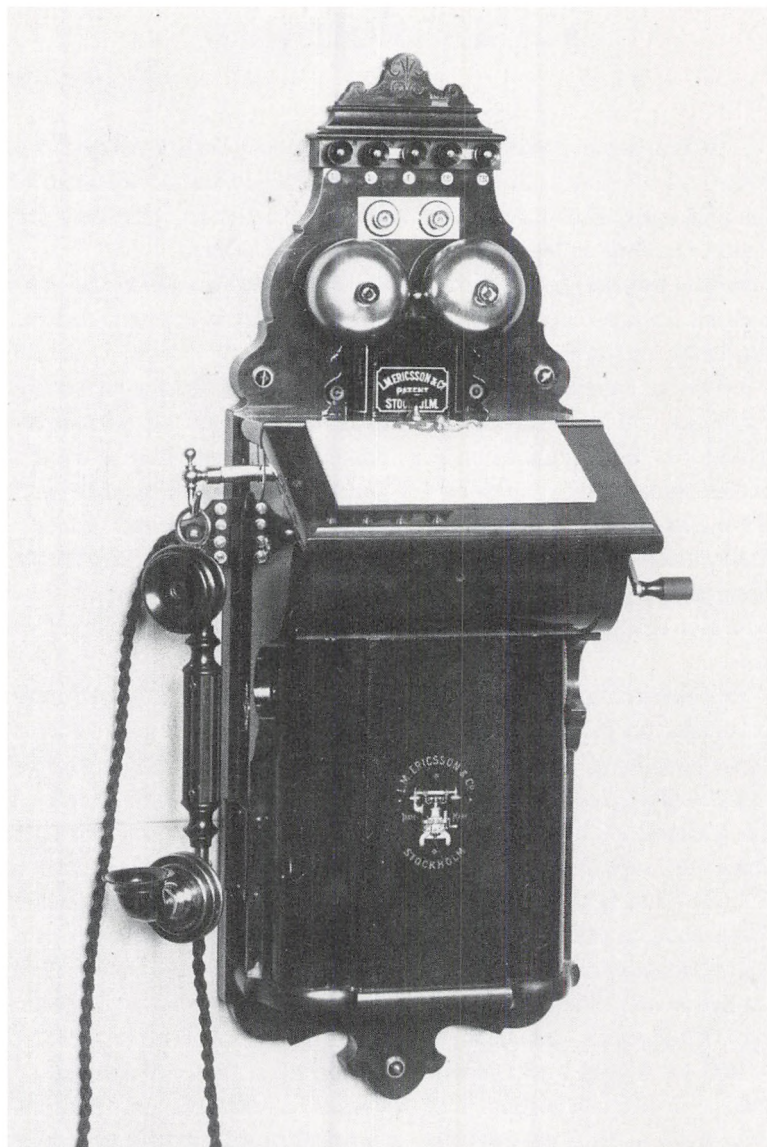
Præcis hvornår, han indførte partstelefonen, er ikke til at sige, men han har åbenbart været blandt de allerførste, der tog systemet i brug. Antagelig kort efter århundredskiftet.

Prisen for en telefon måtte ikke overstige visse takstbestemmelser, der var fastsat af Ministeriet for offentlige Arbejder, så der var grænser for, hvad Møns Telefon kunne pålægge den enkelte abonnent at betale. For et lille foretagende som Møns Telefon kunne det derfor nemt blive alt for udgiftskrævende, måske direkte tabsgivende, at etablere nye telefoner indenfor rammerne af de ministerielle maksimaltakstbestemmelser, hvis abonnenterne fremdeles i alle tilfælde skulle have etableret egen ledning. Især i landdistrikterne med den spredte bebyggelse.

Det gjaldt derfor om at tilvejebringe et system med den lavest mulige grundtakst for de længere telefonforbindelser og med det mindst mulige materialeforbrug. Løsningen på problemet blev partstelefonen. Med partstelefonen kunne indtil fire abonnenter blive fælles om én ledning og få samme kaldeanordning og telefonnummer på centralen. Partstelefonen var i sagens natur ikke »luksuriøs« som en telefon med selvstændig ledning, men langt billigere. Ikke bare for abonnenten, men også for Møns Telefon. Det var nemlig muligt nu at oprette et stort antal nye telefoner indenfor rammerne af de ministerielle takstbestemmelser. Og muligt at imødekomme kravene til linieanlæg, centraludstyr og betjening, efterhånden som abonnenttallet voksede.

Beboere indenfor 2 km's afstand fra en central fik ret til abonnement med egen ledning, mellem 2 og 3 km ret til topartstelefon og mellem 3 og 4 km ret til firepartstelefon. Abonnenter med selvstændig ledning skulle betale afstandsafgift, d.v.s. tillæg til grundtaksten pr. påbegyndt 100 m over de to km fra centralen, mens topartsabonnenterne først

*Vægtefonapparat, L. M. Ericsson.
(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).*

skulle betale afstandsafgift efter de 3 km. Afstandstaksterne var billigere for topartsabonnenterne end for de abonnenter, der havde egen ledning, men generelt blev taksterne billigere for hver kilometer. Firepartsabonnenterne slap helt for afstandsafgift og skulle kun betale et uhyre beskedent årligt éngangsbeløb uden hensyn til afstand fra centralen.

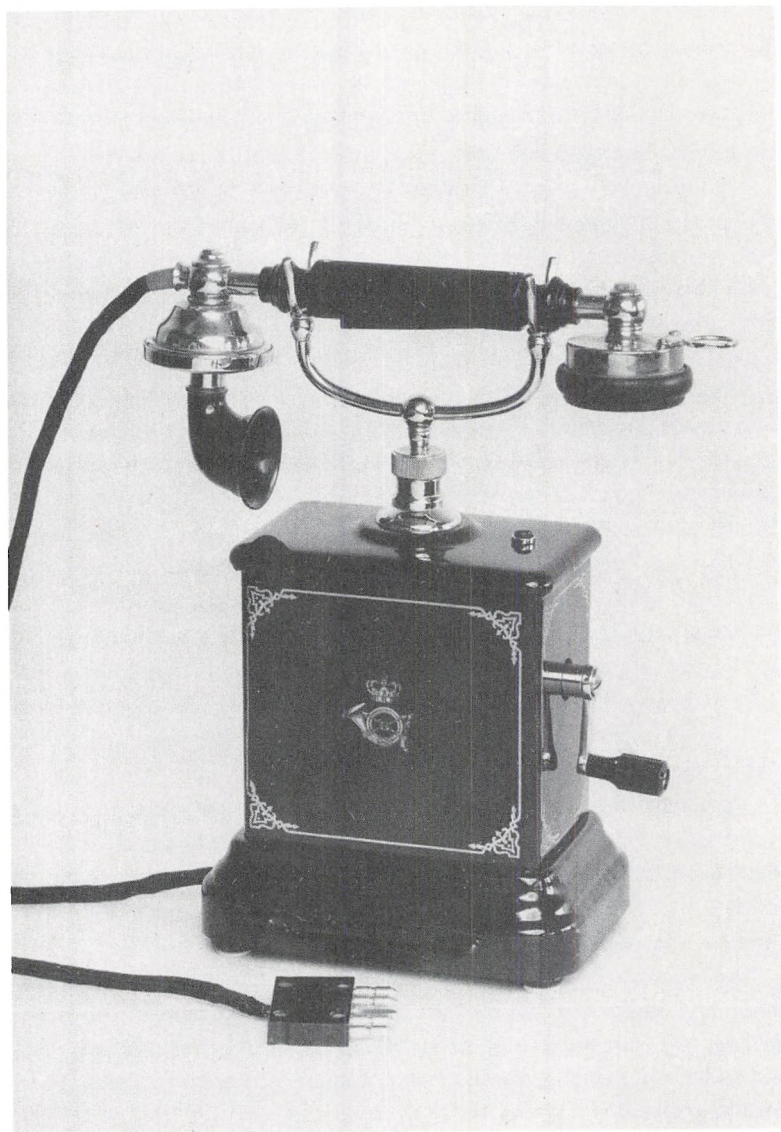
Hvad ikke kan undre, vandt partssystemet stor udbredelse. Mest benyttet var firepartstelefonen, der tillod fire abonnenter pr. ledning, og som ved hjælp af særlige partsrelæer hos abonnenterne muliggjorde individuelle opkald til hver af de fire telefonapparater på ledningen, ligesom hver abonnent kunne kalde centralen, uden de øvrige mærkede det. Imidlertid tillod centralens vækningssystemer kun individuelt opkald til to partsabonnenter på samme enkeltledning, af hvilken grund der i virkeligheden kun fandtes to firepartsabonnenter pr. enkeltledning. Der blev derfor altid brugt to enkeltledninger til en firepartstelefon, men i princippet fungerede det som en enkeltledning, idet firepartsabonnenterne delte samme telefonnummer og kaldeanordning på centralen.

Hvad angik det fælles telefonnummer fik de fire partsabonnenter vedføjet hvert sit partsbogstav til nummeret, så der på en måde blev tale om fire selvstændige telefonnumre. Bogstaverne som blev fordelt, var altid u, v, x og y, men i stedet for at anvende dem ved nummerbestilling skulle man af hensyn til betjeningen på centralen bruge de respektive hjælpeord, som var hhv. Ulla, Vega, Ekstra og Yrsa. Bestilte man f.eks. 509y, skulle man altså sige: »Fem hundrede ni Yrsa«.

Når en partsabonnent selv ønskede en samtale, måtte han hver gang sikre sig, at hans ledning ikke allerede var i brug, før han drejede håndsvinget rundt og udsendte vekselstrøm til den fælles kaldeanordning på centralen. Det skete ved, at han tog hørerøret for øret og spurgte ind i tragten: »Tales der på ledningen?«.

Ønskede han derpå en samtale med en af de abonnenter, han delte ledning med, måtte han lige så snart hans bestilling var modtaget af betjeningen på centralen, hænge sit hørerør på gaflen og vente en halv snes sekunder, før han løftede af. Imens foretog centralen så opkaldet til medabonnenten.

Stege central meldte sig altid klar med et højt og tydeligt: »Ja!«; landcentralerne med hhv. et forhåbentlig lige så hørligt »Borre!«, »Damme!« og »Damsholte!«. Fælles for samtlige abonnenter, at dømme efter reg-

*Bordtelefonapparat 1914 med ny transfer i midten fra 1941.
(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).*

lerne for telefonering i håndbogen for Møns Telefon, var, at de skulle afgive deres bestilling uden overflødige ord, når de var kommet igennem til centralen. Virkeligheden har jo nok, som allerede berørt, været en lidt anden og knap så kortfattet.

Ønskede abonnenten en samtale under hans egen central, behøvede han blot at opgive nummeret på den abonnent, han ønskede forbindelse med, men var det derimod en abonnent under en anden central end hans egen, måtte han først ringe op til sin egen central for at blive stillet om til den ønskede abonnents central via de mellemcentrale fjernledninger, hvorefter han så kunne afgive bestilling.

Da Post- og Telegrafvæsenet i 1932 overtog Møns Telefon, var parts-telefonen vældig udbredt. Der var ca. 560 fireparts- og 150 toparts-abbonenter imod 750 med egen ledning.

*Telefondirektør J. K. Jensen sammen med Møns Telefons tekniske mand-
skab. Siddende i midten ses J. K. Jensen flankeret af Emil Jensen (t.v.)
og Carl Nielsen og stående fra venstre ses Bille, Niels Petersen og Henry
Jensen. (Foto udlånt af Ole Funck).*

Luftledninger og kabler

Overbelastet telefonstativ

Telefonstativet på taget af huset i Lille Kirkestræde blev med årene så overbelastet, at man måtte forsyne huset med gennemgående jernstænger, forankrede med plader på ydersiderne for at forhindre gavlene i at falde ud. Dog var de enormt mange luftledninger, man så udgå fra det overbelastede tårnstativ, kun en brøkdel af, hvad man ville have fået at se, hvis ikke Møns Telefon i 1917 var gået i gang med at nedlægge hovedledningerne i jordkabler.

Efterhånden som antallet af tråde forøgedes på centralernes stativer, steg også vanskelighederne med at føre nye tråde frem, og da trådene tillige om vinteren ofte belastedes med isslag, der i værste fald kunne få stativerne til at bryde sammen, blev det mere og mere nødvendigt at søge en del af luftledningerne erstattet med kabler. Det skete i årene 1917–20, men stangrækkerne mellem centralerne i Stege, Borre, Damme og Damsholte samt luftledningerne til fjerntboende abonnenter turde man af økonomiske grunde ikke binde an med.

Rigscentral i nyt postkontor

Da postvæsenet og telegrafvæsenet efter sammenslutningen den 30. maj 1927 var kommet under fælles administration og ledelse, blev der straks taget skridt til at nedlægge de omkring fyrre selvstændige rigstelefoncentraler i provinsen og overflytte dem til de stedlige postkontorer. Det postale og det telefoniske skulle bogstavelig talt under samme tag.

Rigstelefoncentralen i Stege skiftede derfor adresse og flyttede sine forretninger fra Storegade 72 til byens nye postkontor i Storegade 1. Postkontoret var blevet bygget to år forinden, i 1925, på det sted, hvor sukkerfabrikken tidligere havde haft en større pakhushbygning og melassefabrik liggende. Indtil da havde postkontoret ført en omskiftelig tilværelse afhængig af postmesterens bopæl.

I forbindelse med rigscentralens overflytning til postkontoret blev der etableret et fælleskabel mellem Stege central og postkontoret. Fælleskablet afløste et gammelt mellemcentralt kabel fra 1918 mellem Stege central og rigscentralens gamle adresse.

Nedlægning af jordkabel til Stege postbygning 1927 i anledning af sammenslutningen. (Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).

Telefonpæle i tusindvis

Luftledningernes samlede længde udgjorde i 1910 godt 435 km. Heraf tegnede Stege sig for de 28 km, der var godt 78 km mellemcentrale ledninger, og der stod plantet ca. 2.600 telefonpæle på Møn og Nyord.

I 1930 blev luftledningernes samlede længde opgjort til 2.654 km, hvoraf de 259 km gik til de mellemcentrale ledninger. Nu var antallet af telefonpæle steget til ikke færre end 4.556, og når kablernes trådpar blev tænkt lagt ud i forlængelse af hinanden som enkelte tråde, var kabeltrådene 3.058 km i samlet længde.

Fra Stege central udgik der i 1931 800 par kabeltråde – altså 1.600 enkelte tråde, og skulle man have ladet disse tråde udgå fra taget af huset i Lille Kirkestræde som luftledninger, ville det have krævet et 4-sidet stativ med 20 jernarme hver forsynet med 20 isolatorer på hver side. Alene det kunne nok have bragt Lille Kirkestræde-huset til randen af sammenstyrtning. Hvis man så desuden skulle have hamlet op med

umuligheden af at føre så mange luftledninger videre fra centralen sammen med alle de luftledninger, der i forvejen udgik fra centralen, havde det på den baggrund velsagtens været mere end ønskeligt, at staten overtog Møns Telefon.

Men altså kun hvis man følger dette tankeeksperiment, som iøvrigt stammer fra J. K. Jensen selv. Naturligvis kom overdragelsen af Møns Telefon til staten til at foregå med en vis vemod efter så mange år som privat telefonforetagende.

I 1931 indledte J. K. Jensen forhandlinger med staten om de nærmere detaljer for en overtagelse. Det var tydeligt, at Møns Telefon ikke ville kunne klare overgangen til fuldautomatikken, som stod for døren på daværende tidspunkt.

Flittig lille direktør

J. K. Jensen havde gennem alle årene personligt administreret Møns Telefon, modtaget og ekspederet alle henvendelser og ført regnskabet, kun assisteret af en enkelt kontordame.

Desuden var han den daglige leder af centralen i Stege og tog sig personligt af samtlige fejlretninger på centralen, i Stege by og nærmeste omegn. Ellers hørte den slags arbejder under hans telefonmester, med hvem han hver morgen gennemgik alle indkomne meddelelser om fejl eller mangler samt om nye tilslutninger og flytning af telefoner m.v.

Hans musikven gennem mange år, violinisten C. O. Borch, skrev om ham i en mindeartikel i Møns Folkeblads julenummer 1954, bl.a.:

»Fra mine ganske unge år, husker jeg endnu klart det skub, der var i ham, når han var »ude på nettet«. Altid barhovedet og uden overtøj i al slags vejr. Hans lille, vævre skikkelse entrede pilsnart op ad stiger og standere. Trods leder var han ikke den mand, der blot stod på jorden og gav ordrer. Grundig i denne sag som i alle andre, ville han selv vide besked i enhver nok så lille detalje«.

Hvad angik transportmidler, havde H. J. Jensen og J. K. Jensen i mange år brugt først hestekøretøj og derefter cykler og motorcykler, når de skulle ud på landevejene. Siden fik telefonen en lille Wanderer. Den var åben med ét sæde foran og ét bagved og forsynet med et stativ på siden til transport af en telefonpæl. Den holdt i mange år, men blev dog omsider afløst af en Ford-lastbil og to små Morris'er.

Samtidig med den daglige ledelse af Møns Telefon tog J. K. Jensen del i Møns Folkeblads sager sammen med sin svoger og kompagnon, journalisten Alfred Funck, hvis søn Ole Funck i 1950 overtog såvel ejendom som bladvirksomhed. I 1968 solgte Ole Funck folkebladet til Næstved Tidende og driver i dag Møns Bogtrykkeri i ejendommens fløj og bagbygning.

I sin fritid deltog J. K. Jensen i det offentlige musikliv på Møn, og i sine helt private stunder tog han livtag med de berygtede oktavpassager i Beethovens Violinkoncert, hans tilbedte ideal fra ungdomsårene i København. »For ham var dette værk sacrosankt fra første til sidste node,« mindes C. O. Borch. »Hver gang vi mødtes, havde han fundet på nye fingersætninger, ja, på et vist tidspunkt endog på noget så radikalt som en komplet omlægning af sin venstrehånds-dynamik. Synet af hele hans indadvendte koncentration bragte mig altid til at tænke på den bibelske legende, hvor Jakob i sin kamp med Herren siger: »Jeg slipper dig ikke, før du har velsignet mig!«.

Måske har J. K. Jensen selv ved afståelsen af Møns Telefon snarere følt sig som en violinspillende Nero under Roms brand. Trods alt havde telefonen jo med årene tilkæmpet sig en stor plads i hans hjerte.

Huset, Lille Kirkestræde 2 i Stege, sådan som det ser ud i dag. Mange indre som ydre storme har hjemsøgt dette hus i årenes løb – telefonstorme fristes man til at sige. I dag tilhører ejendommen J. K. Jensens søstersøn, Ole Funck, som siden 1968 har drevet Møns Bogtrykkeri i ejendommens fløj og bagbygning. (Foto udlånt af Ole Funck).

Statstelefonen på Møn

Januar 1932 overtog Post- og Telegrafvæsenet Møns Telefon til den bogførte anlægsværdi. Det beløb sig til rundt regnet en halv million kr.

Overtagelsen omfattede hovedsagelig anlæg, materialebeholdning, værktøj og transportmidler, men oven i disse aktiver overtog P&T endvidere Borre centrals ejendom, som tilhørte Møns Telefon og var vurderet til 17.000 kr. i datidens handel og vandel. Centralerne i Damme og Damsholte var derimod indrettet i centralbestyrernes privatboliger, så i P&T's aftaler med centralbestyrerne i Damme og Damsholte skulle der tages højde for P&T's leje af de berørte lokaler til brug for telefonen, mens udgifterne til de derværende telefondamer i alt væsentligt ville indskrænke sig til, hvad der kunne opnås ved lønforhandlingerne med centralbestyrerne, som selv ansatte og lønnede den fornødne medhjælp ved centralbetjeningen.

Bestyrerne i Damme og Damsholte fik deres aftaler fornyet sammen med det øvrige personale fra Møns Telefon. Det øvrige personale omfattede en telefonmester, to montører og to liniearbejdere samt en centralbestyrer i Borre, 9 telefondamer i Stege og 2 i Borre.

De nye lønaftaler medførte ikke nævneværdige lønforhøjelser for personalet. En telefondame fik 115 kr. om måneden, mens telefonmesteren til sammenligning fik 542 kr. En centralbestyrer med central i egen bolig fik 4-500 kr. månedlig, mens Borre centrals bestyrer fik 130 kr. og i indtægt rangerede på linie med en menig telefondame. Montørerne fik hver 316 kr. månedlig og liniearbejderne hver 250 kr.

Møn var nu et statstelefonområde drevet under P&T af de ledende ingeniører i 1. Ingeniørdistrikt. Den daglige ledelse af telefonen på Møn fordelte sig på den stedlige postmester, som tog sig af det administrative, og en telegrafmester, som tog sig af driften, men ved senere strukturændringer overgik såvel den administrative som driftsansvarlige ledelse af statstelefonen på Møn til telegrafmesteren, hvis nærmeste foranstående i dag er Teknisk Driftsafdeling i Teleregion 1.

Sidstnævnte svarer bredt sagt til, hvad der hed 1. Ingeniørdistrikt indtil 1. september 1980.

Endnu nogle år efter sin afståelse af Møns Telefon skulle J. K. Jensen bevare en slags tilknytning til den daglige telefondrift, idet P&T lejede centrallokalerne i Lille Kirkestræde-ejendommen. I lejemålet på 50 kr. om måneden var inkluderet centralvarme og pladsleje for telefonstativet på taget, mens lysforbruget blev regnet ud på en særlig måler, der var installeret til formålet. Det tilkom også P&T at vedligeholde taget i tilfælde af skader, der hang sammen med telefonstativets tilstedeværelse i forbindelse med særlige ugunstige vejrforhold.

Reparationer af den karakter blev dog aldrig aktuelle. I Stege by udgik en stor del af abonnentledningerne dels fra dette telefonstativ i Lille Kirkestræde, dels fra store kabelopføringsstænger på huskarréernes gårdside, men da fejlretninger og reparationer af disse anlæg i længden ville blive alt for kostbart og besværligt, nedlagde P&T kort efter overtagelsen praktisk taget hele byens ledningsnet i kabler forgrenet ved enkeltfordelere på husfacaderne. Under disse arbejder blev telefonstativet pillet ned fra taget af huset. Nogle år senere forsvandt også centralbordene fra huset. Det skete, da Stege automatcentral gik i gang i egen bygning i postgården bag Stege Postkontor den 30. september 1939.

Forbedringer

Telefonanlæggene på Møn var ved overtagelsen ikke ligefrem i den bedste tilstand. En tredjedel af abonnentledningerne var enkeltledninger af jerntråd, og på grund af den store telefontæthed i landdistrikterne var mange af stangrækkerne ret hårdt belastet, idet der kun var nedlagt ganske få abonnentkabler.

Det var derfor klart allerede ved overtagelsen, at der i en årrække måtte ofres anseelige beløb til forbedring af anlæggene.

Forud for automatiseringen forestod altså et arbejde med ændring af enkeltledninger til dobbeltledninger, afskaffelse af firepartstelefoner, udskiftning af stangrækker med jordkabler samt fornyelse af husinstallationerne.

Stangrækkerne, særlig i nærheden af centralerne, var på grund af den store abonnent-tæthed godt belastede, så en fordobling af ledningsantallet lod sig ganske enkelt ikke gennemføre som luftledninger, uden at stangrækkerne ville vælte over ende. Man nedlagde derfor den del af

Udover den bedre ledningsudnyttelse bevirkede begrænsningen af luftledningerne og telefonmasterne på Møn, at øens luftledningsnet blev mere robust og kunne holde bedre stand under ugunstige vejrforhold. På billedet er man ifærd med at grave en stangrække fri ved landevejen Stege-Koster efter en snestorm 20. februar 1940.

(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).

stangrækkerne, der var nærmest centralerne og erstattede dem med jordkabler. Disse kabler blev ført så langt ud fra centralerne, at kun få af de opføringsstænger, der skulle slutte jordkablerne til luftledningsnettet, forgrenede mere end 10 dobbeltledninger. Så på den måde fik man samlet luftledningsnettet i så få og store bundter som muligt, hvilket nedbragte antallet af stangrækker betydeligt og medførte en bedre ledningsudnyttelse.

Busemarke central

Den automatiske telefon på Møn tog sin begyndelse, da en automatcentral i Busemarke øst for Borre på Østmøn blev sat i drift den 27. september 1936.

Busemarke-abonnenterne kunne herefter ved hjælp af deres nye nummerskivetelefoner ringe direkte op til hinanden uden en telefondames mellemkomst, men de blev stadig hjulpet på vej af en telefondame, når de skulle i forbindelse med abonnenter under en af de andre centraler på Møn.

Imidlertid var den manuelle betjening ikke længere nogen selvfølge, men en overgangsforanstaltning, der ville ophøre, efterhånden som automatiseringen skred frem og erstattede den manuelle betjening med fuldautomatiske centraler.

Ved opkald ud over egen central måtte abonnenterne i Busemarke kalde centralen i Stege eller Borre, hvor en telefondame derefter på den gammeldags facon ekspederede opkaldet videre ved hjælp af snorpar. Omvendt kom samtaler fra en manuelt betjent abonnent til en automatiseret abonnent i Busemarke i stand ved, at betjeningen drejede det ønskede nummer på en nummerskive, der var monteret i omstillingsbordet.

Busemarke centralen var udover at være den første automatiske central på Møn også den første af de to ekstra centraler, som P&T havde besluttet at udvide antallet af centraler med i forbindelse med automatikens indførelse. Den anden ekstra central blev placeret i Keldby midt imellem Stege og Borre og idriftsat nøjagtig et år senere 27. september 1937. Udvidelsen af centralantallet med 2 skyldtes praktiske og tekniske hensyn, bl.a. i forbindelse med lægning af kabler og en bedre abonnent-

*Automat-bordtelefonapparat 1936.
(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).*

fordeling i den fremtidige netstruktur. Hvad angik det oprindelige antal på fire centraler, skulle de kommende automatcentraler have samme beliggenhed som de manuelle centraler, som lå i de tættest bebyggede egne af øen.

Tælledebitering – stor protest

I starten kom mange af abonnenterne i Busemarke af gammel vane til at lægge mikrotelefonen på gafflen, når de f.eks. skulle kalde et familiedlem til telefonen, men derved afbrød de strømmen og signalerede »afringning« til den automatiske central. Signaleringen fra abonnenten til automatcentralen skete nemlig ved jævnstrøm, idet alle abonnentledninger stod under konstant spænding fra et fælles 48-volts batteri på centralen, så hver gang Busemarke-abbonenten begik et sådant lille fejlgreb, kostede det ham 5 øre til en ny opringning, med mindre han var nærig nok til at vente på, at det var den anden abonnent, som ville

ringe op igen. F.eks. en manuelt betjent abonnent med fri samtaleret. Femøren kom sig af, at abonnenterne i Busemarke med automatikken var overgået til et helt nyt takstsystem, der var særlig afpasset fuldautomatikken – tælledebitering.

De nye takster var baseret på en mindre grundtakst end tidligere – 50 kr. årlig – mod at der blev svaret afgift for hver samtale ved lokalt opkald og for hver samtaleperiode ved opkald ud over centralen. Samtalerne blev registreret og debiteret på individuelle tællere på centralen.

Hver enkelt Busemarke-abbonent var på centralen forsynet med en automatisk tæller. Tælleren var forsøgsvis indrettet sådan, at den trak én gang pr. lokal samtale og én gang pr. påbegyndt periode á 3 minutter ved samtale ud over centralen.

Enhedstaksten var 5 øre, så for hver gang tælleren trak, kostede det abonnenten 5 øre. For denne femøre kunne han snakke ubegrænset med en abonnent under hans egen central, da tælleren jo kun debiterede med en enkelt tællerimpuls ved en lokal forbindelse, men ved opkald ud over centralen kostede det ham 5 øre for hver periode á 3 minutter.

De øvrige abonnenter på Møn ville først overgå til samtaletælling og de nye takster, når deres central var blevet automatisk. Indtil da fortsatte de med det gamle takstsystem med fri samtaleret inkluderet i den almindelige grundtakst på 92 kr. årlig.

Det var årsagen til, at der i overgangsperioden fra den manuelle til den fuldautomatiske central på Møn blev anvendt to forskellige takstsystemer, alt efter om man var overgået til automatdrift eller fortsat var manuelt betjent. Det var bestemt ikke noget, der gik ubemærket hen blandt abonnenterne. Allerede mens størsteparten af øens abonnenter var manuelt betjente begyndte adskillige abonnenter at protestere mod telefonforholdene på Møn. Utilfredsheden med telefonforholdene skyldtes interessant nok ikke, at der blandt øens flertal af manuelt betjente abonnenter blev næret misundelse over de automatiserede abonnenters mindre grundtakst på 50 kr. årlig, endsige fuldautomatikken. Tværtimod.

Mange abonnenter mente, at samtaletælling ville fordyre brugen af telefonen og medføre en væsentlig begrænsning af deres samtalerettigheder. Eller som det blev formuleret i et harmdirrende læserbrev i Møns Folkeblad fra den tid: »Det er skik og brug her på øen at føre ret lange

samtaler i telefonen, og hvorfor skal den fornøjelse nu pludselig tages fra os?» En anden læserbrevsskribent var mere resigneret i sin kritik og sluttede sit indlæg med ordene: »Hvorledes Post- og Telegrafvæsenet end i sin visdom vil ordne de nye telefonforhold, kan de jo aldrig blive som de gamle.«

Udsigten til at miste den fri samtaleret, telefondamerne og mange års telefonkultur på Møn for pludselig fremover at skulle trækkes med »døde, umælende, relæstyrede« automatcentraler havde åbenbart fremkaldt et mindre chok hos mange af øens abonnenter, et slags fødsels-traume på tærkslen til den nye telefonalder, om hvilken nogle mente, at den da kunne nøjes med at være halvautomatisk.

En større kreds af de kritiske abonnenter lod det ikke blive ved læserbrevene, men dannede et abonnentudvalg, repræsenterende de forskellige erhvervsgrøene på Møn, gennem hvilket deres ønsker og synspunkter skulle gøres gældende over for P&T. Det lykkedes med tiden udvalget at forhandle sig frem til en rabatordning for automattelefonen. Rabatordningen indebar, at man for 125 kr. kunne tegne et abonnement med såkaldte samtalegrupper. Et sådant abonnement gav ret til 2000 samtaleenheder (tællerskridt) inden for samme år. Overskydende samtaler betaltes med 25 kr. pr. 1000 samtaleenheder, som dog ikke kunne overføres til det efterfølgende år.

Rabatordningen trådte i kraft den 1. oktober 1939, netop som Borre og Stege automatcentraler var sat i omdrejninger og relæerne begyndt at klikke. Ordningen kom dog ikke til at figurere særlig længe i regnskabskontorets journaler. Kritikkerne af samtaletællingen havde efter alt at dømme overdrevet størrelsen af eget samtaleforbrug og måtte snart erkende, at der ved samtaletælling ikke blev påført dem noget økonomisk tab af en dimension, som nødvendiggjorde specielle rabatabonnementer.

Visse andre personer havde i tiden op til automatikkens fuldførelse i Stege og Borre langt større grund til at nære frygt og bekymring – nemlig centralbetjeningens personale. Mens det tekniske mandskab fra Møns Telefon kunne se nogenlunde fortrøstningsfuldt på den fremadskridende automatisering af øens telefoner samt føle en vis tryghed i ansættelsen under deres nye arbejdsgiver, var situationen straks en helt anden for centraltjenestens personale.

*Stege automatcentral 1941, facaden.
(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).*

Centraltjenestens svanesang

Maj 1939 modtog P&T's generaldirektorat et brev fra telefondamerne ved centralerne i Borre og Stege. Der stod bl.a.:

»Automatiseringen af telefonen på Møn vil til efteråret berøve os vor hidtidige mangeårige virksomhed ved betjening af Stege og Borre centraler og dermed formentlig have tilvejebragt triste udsigter for vor

fremtidige tilværelse, der har været baseret på, hvad vi gennem vore bedste år har søgt at dygtiggøre os til.«

Telefondamerne, der netop var blevet opsagt med udgangen af september måned, kommer i det fælles brev til generaldirektoratet ind på, at J. K. Jensen siden koncessionsfornyelsen i 1919 og indtil afståelsen i 1932 årligt havde betalt 3.000 kr. til en pensionsfond. Nu håbede de så, at disse i alt 38.000 kr. kunne komme dem til gode, selvom der ikke forelå nogen pensionsaftale med staten.

Brevet slutter: »Under hensyn til disse forskellige forhold og idet vi ikke tør regne med, at staten vil kunne finde beskæftigelse for os – den løsning som vi naturligvis allerhelst imødeser – tillader vi os derfor ærbødigt at andrage ministeriet om, at der bevilges os en pensionslignende årlig understøttelse af et omfang, som måtte skønnes rimeligt.«

Sammen med telefondamernes brev fulgte et brev fra centralbestyreren i Damsholte. Han havde endnu ikke modtaget sin opsigelse, men var klar over, at det meget snart ville rykke ham ind på livet, og at han derfor gjorde klogt i at træffe sine forholdsregler allerede nu. Så hans ansøgning om evt. godtgørelse lå i nøjagtig samme konvolut, fordi det, som han skrev, »vel også for staten må være bekvemmest at se det hele under eet.«

Centralbestyreren ville så langt foretrække »at gøre gavn for føden«, hvis statstelefonen kunne bruge ham. »Jeg har et par arbejdsvante hænder, som kan gribe an i lidt af hvert, selv om det bliver af grovere art,« lød det fra brevet, »ligesom jeg kan oplyse, at min anciennitet, som jeg tør nok sige ikke uvæsentlig medhjælper for mine forældre ved telefonbetjeningen i Damsholte, går helt tilbage til 1917.«

Brevet nævner desuden, at han i sin tid længe før automatikken opførte et hus med særlig hensyntagen til, at det også skulle afgive plads til centrallokaler, hvorved bygningen fik et omfang, som det nu var vanskeligt at få til at harmonere med hans fremtidige levevilkår. Han håbede derfor, at staten kunne tænke sig at overtage ejendommen. Almindeligvis havde en centralbestyrer andet erhverv ved siden af telefonen, men med årene var telefonen blevet Damsholte-bestyrerens hovedindtægtskilde.

Det fremgår tydeligt af de her omtalte breve, at centralbetjeningens personale var bragt i en prekær situation som følge af automatiseringen,

og dét midt i en tid med stor arbejdsløshed. Samtidig kunne deres rettigheder tydeligvis lade en del tilbage at ønske, men til alt held levede P&T op til sine mere moralske forpligtigelser. Alle, der måtte ønske det eller ikke havde sikret sig til anden side, blev tilbudt anden beskæftigelse, omend det i de fleste tilfælde ikke kunne blive på Møn.

En del af telefondamerne på Stege og Borre centraler kom til Hovedtelegrafkontoret i København, andre til Køge Postkontor og Næstved Postkontor, mens kun nogle få kom til rigscentralen i Stege. Centralbestyreren i Damsholte kom ind til 1. Ingeniørdistrikts kontorer i Købmagergade i København som kontorbud efter en veloverstået hushandel med ganske almindelige private liebhavere.

Først i deres nye stillinger opnåede personalet fra centraltjenesten en pensionsordning med staten, grundlagt med midler fra J. K. Jensens pensionsfond. Fondet var ved afståelsen af Møns Telefon blevet overtaget af P&T sammen med de andre aktiver. Men de få telefondamer, som af forskellige grunde ikke tog mod tilbuddet om anden beskæftigelse, fik ikke på nogen måde del i disse midler eller tildelt nogen som helst form for godtgørelse ved afskeden med deres mangeårige virke ved centraltjenesten på Møn.

Centraltjenestens personale havde i årene under Møns Telefon og frem til tjenestens bortautomatisering under P&T, stået uorganiseret som arbejdskraft. Ganske vist var det ikke ualmindeligt for den tids lønmodtagere i et lille øsamfund at stå uorganiseret, men derved blev det unægteligt i et temmeligt stort omfang overladt alene til arbejdsgiversidens »for-godtbefindende« at bestemme, hvorledes en lang række vigtige personalespørgsmål skulle løses.

Postmester Sund

En mand med kendskab til mønboernes psykologi og med et vågent øje for telefonudviklingen på Møn var postmester Sund, som dagligt havde automatiseringen af øens telefoner tæt inde på livet. Den 22. juni 1939 kunne man læse et interview med postmesteren i Møns Socialdemokrat. I interviewets start indgår i ganske få strøg en lille karakteristik af postmesteren. Interviewet begynder:

»I den trykkende varme i går eftermiddag traf vi Steges postmester, hr. Sund, i skjortærmer og med opknappet flip.

– Hvordan går det med telefonens automatisering? spurgte vi.
– Det går i hvert fald fremad, takket være dygtige og interesserede folk til at arbejde med det, lød svaret, og efter et drag på den uundværlige shagpipe fortsatte postmesteren: – Antagelig den 1. oktober er alt klar til at sætte i gang for Steges og Borres vedkommende samtidig. Dette vil komme til at betyde, at hele Østmøn plus Stege efter 1. oktober kan vælge en hvilken som helst abonnent indenfor dette område blot ved at dreje på deres nummerskive. Det hele står under ét, selv om der er oprettet adskillige centraler indenfor området.«

Her kom postmester Sund med en ganske præcis oplysning. Borre blev idriftsat 28. september og Stege 30. september 1939. Postmesterens besvarelse af det følgende spørgsmål bød også på en rigtig antagelse:

» – Hvornår kan denne praktiske ordning ventes udstrakt til at gælde hel Møn?

– Så snart Stege og Borre er færdige, bliver der taget fat på indrettelse af Damsholte og Damme automatcentraler, og jeg vil antage, at disse da kan gøres færdige på halvandet år.

– Hvilket nummer kan vi vente efter den nye ordning fra 1. oktober?

– Hvad er Deres nummer nu?

– 135

– Så kan De sikkert vente at få 4135. For de allerfleste abonnenter i Stege kommer det til at passe med et firetal foran deres nuværende numre. Dog bliver der nogle få undtagelser, som har været nødvendige af hensyn til automatens arbejde. Vi har måttet sprede de mest benyttede numre over et større område, da automaten ellers ville komme ud for blokering, hvilket helst skal undgås. For Borres vedkommende vil alle numre komme til at begynde med et 2-tal.«

De automatiske telefonnumre var dengang på kun fire cifre, men de kunne ændres til 8-cifrede numre, når det automatiske selvvalg en skønne dag ville række ud over øen. Interviewet fortsætter:

» – Hvornår får abonnenterne kendskab til de nye numre?

– Allerede i næste uge vil hver enkelt abonnent modtage et brev med oplysning om nye numre og nye takster.

– Har De mærket utilfredshed med den nye takstordning?

– Ja, men også tilfredshed. Jeg tror forøvrigt, at det bliver den helt rigtige takstordning. Enhver kan forholdsvis billigt få en telefon i huset, når han så blot betaler 5 øre for hver opringning. Det vil medføre, at der må betales mere af de abonnenter, som bruger telefonen meget, men er dette ikke netop refærdigt? Når dette system først bliver rigtig kendt, tror jeg, at telefonen vil få mange flere nye abonnenter.«

Postmester Sund skønnede rigtigt. I løbet af de næste fem år steg antallet af abonnenter på Møn med over 500 fra 1600 til 2.145. Denne fremgang kom imidlertid til at udspille sig på en dyster baggrund, som postmesteren nok ikke havde forudset – nemlig besættelsesårene 1940-45.

Interviewet slutter:

» – Tror De nu, det hele vil klappe, som det skal?

– Vi regner med eventuelle fejl, men disse vil blive opdaget og rettet, inden det nye sættes i gang. Ellers vil de i hvert fald blive opdaget straks efter og vil da omgående blive rettet. Men som sagt: Her er anvendt det fineste og bedste arbejde og de bedste materialer, som overhovedet kan fremskaffes. Jeg tror ikke, der vil hengå lang tid, før tilfredsheden over denne automatisering vil brede sig blandt abonnenterne.«

Heri fik den besindige postmester Sund endnu en gang ret. Med tiden faldt de kritiske abonnenter til ro og blev ganske godt tilfredse med de nye telefonforhold. En del af forklaringen kan ligge i, at telefonen efter krigen kun delvis fulgte med i den almindelige prisstigning i samfundet og blev et relativt billigt gode.

*Stege Post- og Telegrafbygning 1941.
(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).*

Første automatiske netgruppe i landet

Tirsdag den 18. februar 1941 overgik telefoncentralen i Damme til fuldautomatisk drift. Dermed var den sidste af centralerne på Møn blevet automatiseret og Post- og Telegrafvæsenets automatisering af hele området bragt til ende.

Det var så at sige også i sidste øjeblik, for 2. verdenskrig var i gang og Danmark besat af tyskerne. Alt andet uomtalt medførte besættelsestiden overordentligt store vanskeligheder for telefondriften over alt i Danmark på grund af mangel på materiale og den stærkt forøgede brug af telefonen under de ekstraordinære forhold. Begivenhederne både indenfor og udenfor landets grænser under besættelsesårene ville bestemt indtil videre have sat et punktum for arbejdnernes gennemførelse på Møn, hvis P&T først var gået i gang med at fuldautomatisere et par år senere, end det blev tilfældet.

Den første af centralerne, Busemarke, var blevet sat i drift september 1936, så overgangsperioden havde således strakt sig over fire og et halvt år.

Den automatiserede telefon på Møn var det første eksempel på en komplet fuldautomatiseret netgruppe i Danmark. Alle samtaler indenfor øen med dens dengang ca. 1600 abonnenter blev nu etableret ad fuldautomatisk vej ved drejning af et 4-cifret nummer, og al tælling af samtaler og samtaleperioder skete automatisk på samtaletællere. Abonnenterne kom herved i højere grad til at betalé for deres benyttelse af telefonen, og enhver samtale kunne nu etableres øjeblikkeligt såvel med abonnenter under ens egen central som med abonnenter under enhver anden central indenfor området, og på alle tidspunkter af døgnet.

Kun samtaler ud over Møn blev fortsat ekspederet manuelt over et telefonbord på rigscentralen i Stege. Her kunne man vel nu og da hente trøst, hørte man stadig blandt de abonnenter, der var kede af at have mistet telefondamerne. Først mange år senere, da selvvalgsmuligheden for automatiserede abonnenter omfattede hele landet, så man frit kunne ringe mellem de forskellige telefonområder, blev den manuelle rigscentral i Stege nedlagt. Det skete i oktober 1964. Det var også i midten af 1960'erne, at de sidste stangrækker på Møn forsvandt fra jordens overflade.

Samtidig med automatiseringen af telefonen på Møn var der blevet gennemført en fuldstændig modernisering af ledningsnettet. Alle oplandsledningerne til undercentralerne var lagt i kabel, ligesom der var blevet etableret omfattende abonnentkabel-anlæg under de enkelte centraler. Denne forbedring af ledningsnettet og abonnenternes nye og bedre telefonapparater medførte en væsentlig forbedring i samtalekvalitet og driftssikkerhed.

Disse forbedringer var naturligvis ikke opnået uden væsentlige be-
kostninger, noget over en million kr.; derudover repræsenterede hver af de 6 automatcentraler ca. 80.000 kr. Det ene med det andet kom automatiseringen til at koste omkring 2 millioner kr. Set med datidens øjne var det utvivlsomt en meget betydelig kapitalinvestering for et anlæg som Møns telefon, men på længere sigt ville man opnå besparelser, i og med at centraltjenesten var faldet bort og ledningsnettet moderniseret. Desuden var det af største betydning for P&T, at man efter anlæggets fuld-

førelse kunne samle tekniske og driftsmæssige erfaringer til brug ved automatiseringen af telefonanlæggene i Sønderjylland.

Den fuldautomatiske central

De 6 centraler på Møn var bygget efter Standard Electric's 7 D-Rotary System, der kunne indpasses i et senere landsdækkende fuldautomatisk telefonsystem.

F.eks. var telefonnumrene 4-cifrede, men af hensyn til den senere automatisering af hele landet var automatcentralerne indrettet til at kunne modtage op til 8 cifre. Ligeledes ville tællerne til den tid blive indstillet sådan, at antallet af gange de trak kom til at afhænge af, over hvor store afstande man telefonerede.

Uden for mange tekniske detaljer er virkemåden i den fuldautomatiske central i korthed følgende:

Signaleringen fra abonnenten til centralen sker ved jævnstrøm, idet alle abonnentledninger står under spænding fra et fælles 48-volts batteri på centralen. Linierne fra abonnenterne og de andre centraler føres i jordkabler til kabelrummet i centralens kælder. Herfra går de op til krydsfordelingen og gennem strøm- og spændingssikringer til selve den automatiske central, der består af forskellige mekaniske installationer, maskiner, relæer etc.

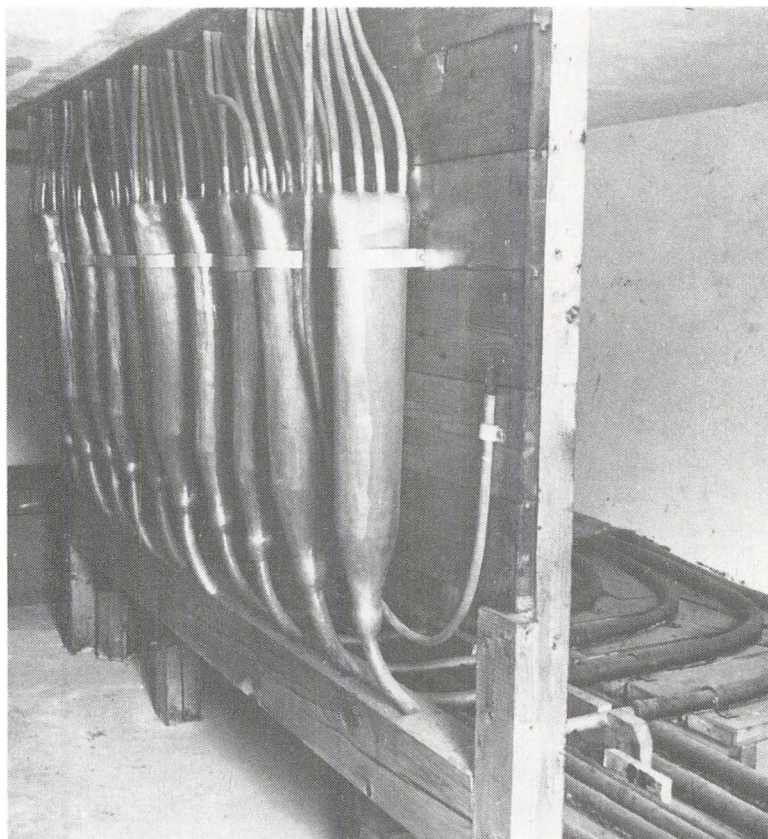
Når abonnenten løfter mikrotelefonen af gafflen, sættes han gennem forskellige maskiner såsom liniefindere og registersøgere i forbindelse med en samling relæer, som kaldes et register. Herfra udsendes klartone til abonnenten som tegn på, at registret er parat til at modtage det ønskede nummer. Abonnenten drejer derefter på sin nummerskive de enkelte cifre af den ønskede abonnents nummer, og under nummerskivens tilbagebeløb sker der et hertil svarende antal afbrydelser i det elektriske kredsløb. Disse impulser modtages af registret, under hvis kontrol de såkaldte gruppevælgere og ledningsvælgere indstilles, så man når frem til det rigtige nummer.

Hvis den ønskede abonnent er ledig, udsendes der automatisk ringning til denne, mens den kaldende abonnent modtager en tilbageringningstone. Er abonnentens telefon derimod optaget, frigøres vælgerudstyret straks, og der sendes optagetone til den kaldende abonnent.

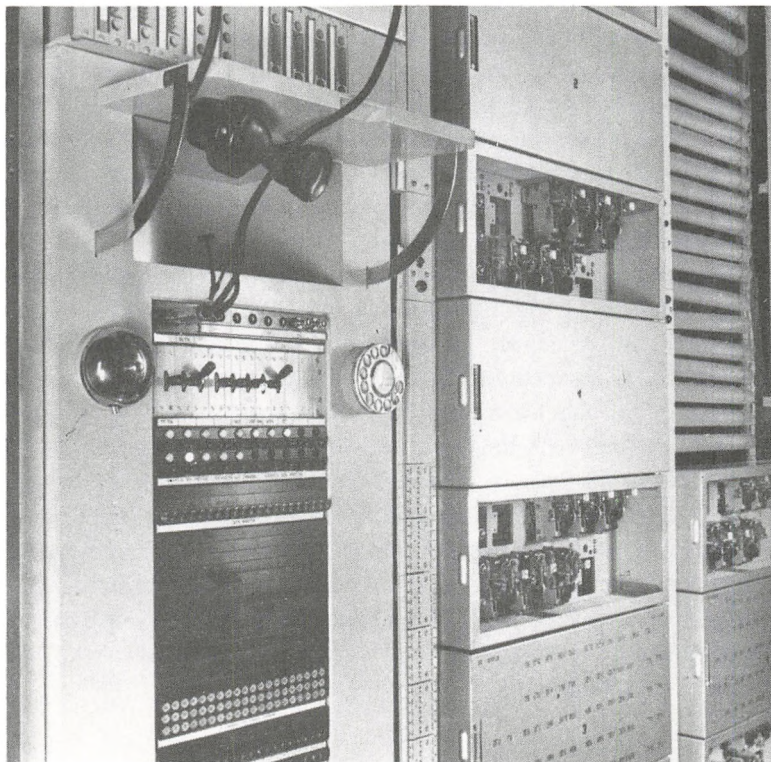

En forbindelse nedkobles, når abonnenterne lægger mikrotelefonerne på. Forbindelsen nedkobles straks, når den kaldende abonnent lægger på, men når den kaldte abonnent lægger på, vil han såfremt den kaldende ikke har lagt på, først efter et par minutters tid blive frigjort fra forbindelsen. Af denne grund er det muligt for den kaldte abonnent at afbryde forbindelsen kortvarigt, f.eks. for at flytte sin telefon fra én stik-kontakt til en anden, uden at forbindelsen afbrydes, samtidig med at han har sikkerhed for at kunne frigøre sig fra en uønsket forbindelse.

*Stige automatcentral 1941. Kabelrum med opdelingsmuffer.
(Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).*

Hvis denne frigørelsesmulighed ikke fandtes, ville det være muligt at genere en abonnent ved at ringe ham op og lade forbindelsen blive stående, så han blev hindret i at foretage opkald eller modtage opkald udefra.

Stige automatcentral 1941. Betjeningsfeltet »Fag for forskelligt« og et par registre. (Foto: Dansk Post- og Telegrafmuseum).

Hvis man sammenligner opsætningen af forbindelser på en automatcentral og en manuel central, kan man populært sige, at registret svarer til telefonistinden, klartonen til melding af »central«, tilbageringningstonen til den tidligere anvendte melding »klar« og optagettonen til meldingen »optaget«. Endvidere kan man sige, at liniefindere og -vælgerne svarer til hhv. svareprop-snor og ekspeditionsprop-snor i et snorpar.

Da den automatiske telefon på Møn 29. september 1957 blev tilsluttet det nationale fjernvalg, så der kunne ringes automatisk ud over øen til andre områder af landet, overgik man så til de 8-cifrede telefonnumre og til Karlsson-debitering.

Karlsson-debiteringen er udviklet af den finske teletekniker dr. tecn. S. A. Karlsson. Efter Karlsson-metoden lader man en tæller registrere samtalsens varighed og det antal af impulser, som svarer til taksten for den pågældende strækning, man telefonerer på. Her i jubilæumsåret 1985 betales tiden mellem to impulser (tællerskridt) med 20 øre. Tiden mellem impulserne afhænger af samtalsens art og takstkategori. Der kan være flere minutter mellem to impulser i en lokal samtale og ganske få sekunder i en samtale med udlandet.

Desuden har det i snart mange år været sådan, at tællernes tempo halveres i tiden fra kl. 20 aften til 8 morgen, hvorved afstandene mellem impulserne bliver dobbelt så lange og samtaletaksterne derfor tilsvarende billigere. På den måde får telefonvæsenet ledt en stor del af samtaletrafikken fra dagtimerne hen på aften timerne, så man undgår evt. spidsbelastninger på centralerne i de erhvervsaktive dagtimer.

Rigscentralen i Stege blev nedlagt den 31. oktober 1964. På det tidspunkt var der ikke længere nogen trafikmæssig motivering for en oprettholdelse af den manuelle ekspedition af rigssamtaler for mønsområdet. Telefonistinde-ekspeditionen af rigssamtaler fra Møn samt oplysnings-tjenesten blev overført til København. Samtidig blev særtjeneste-ekspeditionen for Møn overført til særtjeneste-afdelingen på KTAS's central i Nykøbing F.

Fagre nye verden

I sidste halvdel af 1970'erne opstod der utilfredshed med telefonforholdene på Møn, og P&T blev genstand for en del kritik.

Kritikken var ikke uberettiget. Siden 1975 havde der på Møn været en uventet stor tilgang af abonnenter. Det bevirkede, at især landcentralernes kapacitet blev utilstrækkelig før beregnet. Centralernes udstyr trængte efterhånden til at blive udskiftet med noget helt nyt materiel.

P&T kunne dog ikke iværksætte den for alle parter ønskelige materiel-fornyelse lige med det samme, idet man var afhængig af bevillinger fra staten, så i første omgang overtog P&T frigjort materiel fra statstelefonområdet i Sønderjylland til brug for en foreløbig udbygning af landcentralernes kapacitet, men ved en ihærdig indsats lykkedes det P&T at få fremskyndet bevillingerne til udskiftningen af landcentralerne på Møn.

I 1979 påbegyndte man så den endelige udskiftning af landcentralernes nedslidte 7 D-Rotary udstyr med moderne fuldautomatisk UUX-S centraludstyr fra ITT, det tidligere Standard Electric, men samtidig med alt dette indhentede P&T med statens accept tilbud på levering af en splinterny centraltpe til Stege på Møn og til Tønder i det sønderjyske statstelefonområde. Resultatet af licitationen blev, at P&T valgte L. M. Ericssons centralsystem AXE 10. Denne nye centraltpe var ikke blot en nyhed her i landet, men også internationalt. Det drejede sig om en såkaldt digitalcentral, hvis teknik svarede til den, der blev anvendt i mange datamaskiner. Digital betyder »kodning«, og teknisk adskiller digitalcentralen sig fra andre centraltper ved, at talen ikke transmitteres som almindelig tale, men omsættes til et ciffersystem, der overføres ved datatransmission. Signalerne omsættes igen til normal tale, inden de når modtagerens telefon.

23. august 1983 stod digitalcentralen i Stege klar og færdig i egen bygning i tilknytning til Stege Postkontor og var ikke blot den første digitalstyrede abonnentcentral her i landet, men i hele verden, idet der i udlandet kun fandtes forsøgscentraler af samme art på daværende tidspunkt.

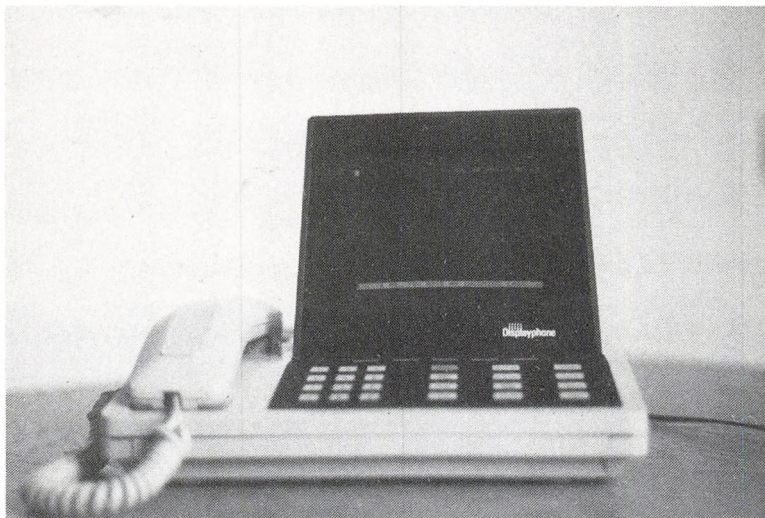
På hjemmefronten fik den ny central i Stege dog snart følgeskab af digitalcentralen i Tønder.

*Fra digitalcentralens processorer-rum med de elektroniske hylder.
(Foto: P&T, TDA).*

Med indvielsen af digitalcentralen i Stege kunne de mønske telefonabonnenter komme i forbindelse med hinanden og med resten af Danmark på brøkdeler af sekunder. Faktisk ringer telefonen i den anden ende af ledningen i samme sekund, abonnenten har trykket det sidste ciffer i telefonnummeret ind på den telefon med tonetastatur, som afløste nummerskivetelefonerne i forbindelse med digitalcentralens etablering.

Centralen i Stege betjener i dag sammen med de fem UUX-centraler, der stadig er almindelige relæstyrede automatcentraler, over 5000 abonnenter. Har den ny central trods hurtigere opkald og en række nye særtjenester såsom automatisk vækning, viderestilling af opkald m.v. ikke ligefrem betydet nogen egentlig sjælerystende revolution for telefonbrugerne på Møn i deres daglige omgang med telefonen, har den ny central til gengæld medført en voldsom omvæltning for de ni medarbejdere, der

Hvor der tidligere gik år imellem, der kom nye apparater, er situationen i dag den, at der kommer flere nye apparater hvert år. Denne udvikling betyder, at sortimentet og antallet af specialfunktioner er meget stort, både indbygget i telefonen og som ekstra udstyr. På det seneste er der kommet telefonapparater med indbygget modulations- og demodulationsudstyr (modems), hvilket gør, at apparaterne kan anvendes som dataterminaler.

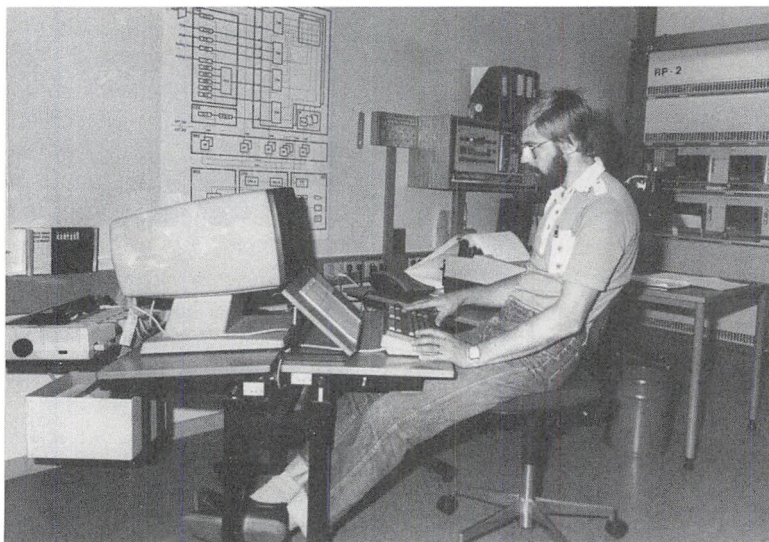
(Foto: P&T, Markedsføringsafld.).

driver den. De har måttet gennemgå et kursus på flere måneder for at kunne betjene det nye isenkram.

Deres arbejde har ændret sig fra det mere håndværksagtige med at reparere og vedligeholde mekanikken til noget, der mest af alt tangerer edb-operatørens funktion. Nu foregår reparationerne mestendels ved, at medarbejderen på sin edb-skærm finder frem til fejlen, hvorefter den defekte komponent bliver udskiftet med et enkelt greb. Men trods omvæltningen er medarbejderne generelt godt tilfredse med den nye central, hvis avancerede teknik til alt held ikke indebar afskedigelser.

Digitalcentralen og UUX-centralerne har med bygninger og kabelanlæg tilsammen kostet 27 mill. kr. Selve digitalcentralens bygning, som ligger i tilknytning til Stege Postkontor, blev opført for 9 mill. kr., mens centralen stod P&T i 6 mill. kr.

Abonnentcentralens funktion er sikret mod alle tænkelige former for sammenbrud i såvel krigs- som i fredstid. Strømmen sikres ved hjælp af en 12-cylindret dieselmotor, der på få sekunder kan erstatte den offentlige el-forsyning ved hjælp af en generator, og en lang række akkumulatører sørger for, at strømtilførslen holdes konstant, indtil nødstrømsanlægget er på fulde omdrejninger. Centralen er sikret i alle ender og kanter, og dens funktion og betjening kan evt. flyttes til et bombesikret computerrum.

Digitalcentralens kontrolrum, hvorfra alt overvåges og styres. Med digitalteknikken har medarbejdernes arbejde ændret sig fra det mere håndværksagtige til noget, der ligner edb-operatørens funktion.

(Foto: P&T, TDA).

Meget vand er unægtelig løbet i stranden ved brinken af Møns Klint, siden H. J. Jensen og J. K. Jensen drev telefonen på Møn. På den anden side står der at læse i Bibelen, at der er intet nyt under solen. Hvilket er en synsmåde, man på sin vis også kan anlægge på digitalteknikken.

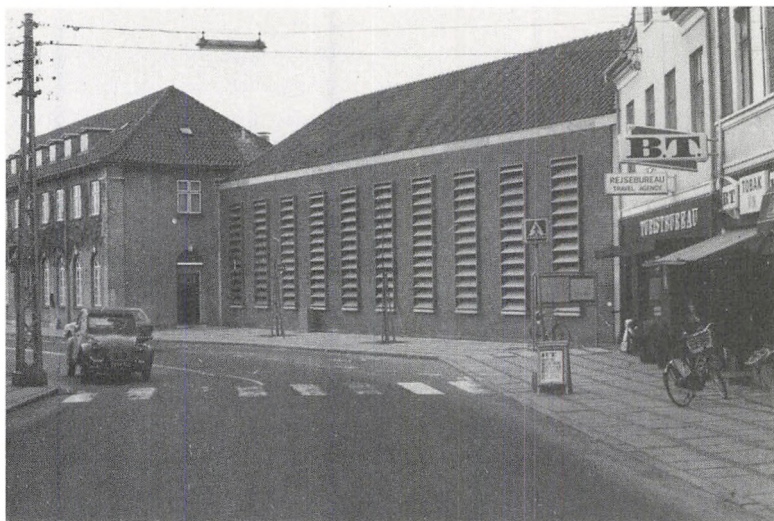
Det digitale princip har nemlig længe været kendt og benyttet inden for telekommunikationen. Allerede omkring midten af 1700-tallet forelå

den første kendte elektriske telegraf. Alle telegrafmeddelelser er digitale, kodede i forskellige koder, f.eks. morsekoden, og adskillige andre digitalkoder, som bruges i dag, f.eks. i forbindelse med datateknikken, er oprindelig blevet foreslået af pionerer inden for telegrafien. Digitale signaler har også længe været anvendt i telefonien, men kun til signalering. Et typisk eksempel er den serie nummerskiveimpulser, der udsendes fra telefonapparatet, når en abonnent drejer et nummer. Det nye er imidlertid anvendelsen af digitale signaler til transmission af den menneskelige røst i telefonnettet. Denne udvikling startede i 1960'erne med PCM-teknikken, der kan omsætte de signaler, der sendes ud på en ledning, til elektriske impulser i et særligt kodesprog, som er identisk med computernes »arbejdssprog«. PCM-teknikken supplerede så småt bærefrekvens-teknikken, med hvilken det allerede i 1940'erne var muligt at stable et stort antal telefonsamtaler oven på hinanden og transmittere dem fra én landsdel til en anden på stort set en enkelt trådforbindelse. I dag foregår det meste af telefontrafikken fra Møn til omverdenen pr. radiokæde. Det sker fra en parabolantenne på Møn over et antenneanlæg på Bogø til radiokædestationen i Vordingborg. Herfra kan trafikken alt efter sin karakter sendes videre over det faste net til alle hovedcentralerne i Danmark.

Men er der i en vis forstand intet nyt under solen, er der måske under månen. I det Herrens år 1885 indtraf der fuldmåne to gange i januar måned og igen i marts måned. Et gammelt ord kunne i den anledning fortælle, at det år, hvor der indtræffer fuldmåne to gange i én og samme kalendermåned, vil blive det frugtbareste og mest velsignede år i hele århundredet. Talte det gamle ord sandt, var der i 1885 så sandelig lagt kraftigt op til, at netop dette år måtte blive århundredets mest forrygende og epokegørende, i og med at fuldmånen viste sig to gange i både januar og marts måned. Og hvad skete? - H. J. Jensen grundlagde Møns Telefon!

Imidlertid er fænomenet med, at månens synodiske omløbstid på 29,3 døgn finder sted inden for én og samme kalendermåned og derfor byder på to fuldmåner i denne måned, næppe så sjældent, som det gamle ord lader tro, men alligevel sjældent nok til, at vi i dag kan begynde at spekulere på, hvad tiden vil bringe, næste gang fuldmånen viser sig to gange på en måned.

Post- og Telegrafvæsenets nye telebygning i Stege. Bygningen er i funktionalistisk stil med facade af røde mursten og tag med skrå hældning, og facadevinduerne mod Storegade er beklædt med matte aluminiumslameller. Bag bygningen findes en tilbygning med fladt tag og opholdsareal med borde og bænke samt beplantning. I telebygningens 1. sal er indrettet kantine og personalerum. Telebygningen er opført i forlængelse af Stege Postkontor (t.v.) (Foto: P&T, arkiv- og repro).

Kilde- og litteraturfortegnelse

Trykte kilder og litteratur:

Møns Folkeblad, diverse årgange, 1883-1941 / 1954.

Møns Dagblad. 5., 6. og 24. marts og 1. april 1937.

Møns Socialdemokrat, 22. juni 1939.

Næstved Avis, 18. og 23. marts 1937.

Telefonhåndbog for Møns Telefon, Møns Folkeblad 1916.

Statstelegrafren 1854-1904. Red. af M. Gredsted, København 1904, udg. af Telegrafdirektoratet.

Det danske post- og telegrafvæsen, bind 1. Red. af H. Hjorth-Nielsen, København 1932, udg. af selskabet »Vort Samfund«.

Nye automatcentraler i Sønderjylland og på Møn. Tekniske Meddelelser årgang 1936, side 21-22.

Ingeniør Dan Jørgensen. Automatisering i Sønderjylland og på Møn. Tekniske Meddelelser årgang 1937, side 36-38.

Telegrafingeniør Dan Jørgensen. Om P&T's anlægs- og automatiseringsarbejder på Møn. Tekniske Meddelelser årgang 1939, side 97-100.

Ingeniør H. Laursen. Oplandsledningerne på Møn. Tekniske Meddelelser årgang 1941, side 42-44.

Distriktsingeniør Dan Jørgensen. Beskrivelse og virkemåde af automattelefonanlæggene på Møn. Tekniske Meddelelser årgang 1941, side 28-41.

Københavns Telefon i 75 år, 1881-1956. Red. af Vagn Jarlov, København 1956, udg. af KTAS.

Nielsen S. C. Statstelefonen og Rigstelefonen. Bogen om post og tele. 350 års virksomhed. Politikens Forlag, København 1974, side 303-322.

Huset i Lille Kirkestræde. Møns Bogtrykkeri 1980.

Andre kilder:

Post- og Telegrafvæsenets hovedarkiv, Artillerivej 40, 2300 Kbh. S.

Personer:

Ole Jæger, Telefonmuseet, Hellerup.

Stege, Møn: Bogtrykker Ole Funck, fhv. telegrafmester R. Buchardt, telegrafmester Jørgen Mathiasen (Lendemarke), mekaniker Ole Bøye og kont. ass. Yrsa Selch Madsen.

